

Uchwała Nr .....
Rady Miasta Sandomierza
z dnia .....2017 roku

**w sprawie przyjęcia Planu działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych
Miasta Sandomierza**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6a ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 446 ze zm.) oraz w związku z art. 3 pkt 3 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz. U. z 2016 poz. 383 ze zm.) Rada Miasta Sandomierza uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie Uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Sandomierza.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Plan działań

w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

Sandomierz, marzec 2017

Spis treści

1. Wstęp	3
2 Charakterystyka obszaru objętego Planem Działań	5
2.1 Rys historyczny	5
2.2 Sytuacja społeczno – gospodarcza	7
2.3 Analiza SWOT	15
2.4 Identyfikacja potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza	19
3. Misja rozwoju Miasta Sandomierza	37
4. Planowane działania do realizacji wykorzystujące potencjały endogeniczne Sandomierza - Lista powiązanych ze sobą projektów lub typów projektów	39
5. Wpływ realizacji dokumentu na przedsiębiorczość i powstawanie nowych miejsc pracy.....	54
6. Źródła finansowania działań.....	55
7. Zgodność ze strategicznymi dokumentami dotyczącymi rozwoju planowanego obszaru	56
8. Monitoring i ewaluacja Planu Działań	59
9. Podsumowanie	61
Spis tabel	62
Spis zdjęć	62
Spis wykresów	62
Spis map	62

1. Wstęp

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza jest dokumentem określającym kierunki działań, jakie w najbliższym czasie należy podjąć, aby podnieść atrakcyjność turystyczną i gospodarczą Miasta Sandomierza. Przedstawione w dokumencie działania opierają się na posiadanych przez obszar objęty planem potencjałach endogenicznych¹ w szczególności kulturowych i przyrodniczych. To, co istotne niniejszy dokument wpisuje się w cele i działania wskazane w dokumentach strategicznych Miasta Sandomierza m.in. w Strategię Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015 – 2025 oraz Program Rewitalizacji Miasta Sandomierza na lata 2016 – 2023.

Na podstawie przeprowadzonej w niniejszym dokumencie diagnozy obecnej sytuacji na terenie Miasta Sandomierza oraz Analizy SWOT zidentyfikowano występujące tu potencjały endogeniczne i na ich podstawie przygotowano opis planowanych do realizacji działań, będących odpowiedzią na dokładnie zdiagnozowane problemy/potrzeby. Zaprezentowane w dokumencie projekty wykorzystują endogeniczne potencjały Miasta Sandomierza. Realizacja projektów zawartych w niniejszym dokumencie przyczyni się m.in. podniesienia atrakcyjności turystycznej Miasta, rozwoju społeczno – gospodarczego oraz podniesienia jakości życia mieszkańców Sandomierza.

Dokument składa się z następujących podstawowych elementów:

- Charakterystyki obszaru objętego dokumentem zawierającej Analizę SWOT oraz identyfikację potencjałów endogenicznych.
- Misji rozwoju Miasta Sandomierza.
- Wykazu planowanych działań wykorzystujących potencjały endogeniczne Miasta Sandomierza wraz z projektami komplementarnymi.
- Wpływu realizacji dokumentu na wzrost zatrudnienia oraz podniesienie poziomu przedsiębiorczości.
- Źródeł finansowania działań.
- Powiązań dokumentu z innymi dokumentami lokalnymi, regionalnymi, krajowymi.

Realizacja działań ujętych w dokumencie przyczyni się do powstania trwałej zmiany na obszarze objętym Planem. **Warto podkreślić, iż Sandomierz oraz jego obecna oferta turystyczna jest jednym z flagowych produktów turystycznych województwa świętokrzyskiego, które zostały określone na podstawie:**

- **Spójności z wizerunkiem regionu;**
- Potencjału do wyróżnienia rynkowego;
- Stopnia atrakcyjności dla turystów;
- Zdolności do przyciągania turystów (ilość osób korzystających z produktu);
- Potencjału w zakresie komercjalizacji lub stopnia komercjalizacji;
- **Charakteru ponadlokalnego;**
- **Gospodarczego i społecznego znaczenia dla regionu;**
- **Komplementarności produktu;**

---

¹ **Potencjał endogeniczny** to specyficzna dla danej lokalizacji (regionu, powiatu, miejscowości, rejonu) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynosząc korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa (potencjał endogeniczny jako cecha różnicująca obszary). Potencjał endogeniczny jest więc przewagą konkurencyjną:

- w ujęciu regionalnym może i powinien stanowić podstawę do budowy inteligentnej specjalizacji
- w ujęciu lokalnym może i powinien być podstawą dla budowy strategii rozwoju lokalnego

- Spójności z potencjałem regionu².

Tabela 1 Produkty turystyczne regionu³

Nazwa produktu	Zgodność z trendami	Wpływ na długość sezonu turystycznego, w tym „weather independent”	Bazowanie na potencjalne regionu	Potencjał do wyróżnienia rynkowego-budowy marki produktu	Gospodarcze i społeczne znaczenie dla regionu
PRODUKT MIEJSCA/OBIĘKT					
Sandomierz – zrewitalizowane centrum wraz z bulwarem nad Wisłą i infrastrukturą w Górach Pieprzowych	Wysoka.	Całoroczny	Ścisły związek z potencjałem regionu.	Wysoki.	Duże.
PRODUKT LINIOWY					
Szlak Ojca Mateusza	Wysoka.	Całoroczny.	Tak.	Wysoki.	Duże.
PRODUKT WYDARZENIE					
Festiwal Filmów Niezwykłych w Sandomierzu	Wysoka.	Wydarzenie cykliczne.	Tak.	Średni.	Średnie.
PRODUKT OBSZAR					
Sandomierski Szlak Jabłkowy <i>Szlak Agroturystyczny</i> <i>Szlak Aktywny</i> <i>Szlak Apetyczny</i> <i>Szlak Artystyczny</i>	Wysoka	Całoroczny	Tak. Ścisły związek z potencjałem regionu.	Wysoki.	Duże.
Sandomierski Szlak Winiarski	Wysoka. Kulinaria. 3xE	Całoroczny.	Tak. Ścisły związek z potencjałem regionu.	Wysoki.	Duże.

² Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2015-2020 s. 201

³ Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2015-2020 s. 202-219

2 Charakterystyka obszaru objętego Planem Działań

2.1 Rys historyczny

Sandomierz należy do najdawniejszych ośrodków miejskich średniowiecznej Europy. Miasto ulokowano nad Wisłą, najstarszym i najdogodniejszym szlakiem komunikacyjnym, przy którym powstawała sieć grodów i wczesnośredniowiecznego osadnictwa. Dobre gleby (ziemie lessowe) na terenie Wyżyny Sandomierskiej, schodzącej krawędzią do Wisły od strony zachodniej i w południowo-zachodniej części Wyżyny Lubelskiej stwarzały dogodne warunki rozwoju rolnictwa i hodowli. Położenie miasta w dolinie Wisły i Sanu dawało możliwość rozwoju rybołówstwa a puszcza Kotliny Sandomierskiej na południowym – wschodzie (po stronie prawobrzeżnej Wisły) pozwalała na prowadzenie gospodarki w oparciu o eksploatację lasu.

Pierwsze wzmianki o osadnictwie na terenie współczesnego Sandomierza pochodzą z VIII wieku, a ślady osadnictwa na wzgórzu zamkowym sięgają X wieku. Źródła poświadczają wczesne ulokowanie w mieście kasztelanii oraz istnienie najdawniejszych ośrodków kościelnych, czego przykładem jest ufundowana w XII wieku największa w Małopolsce kolegiata. W XI wieku Sandomierz był drugim po Krakowie znaczącym grodem i ośrodkiem miejskim Małopolski a ostateczny przywilej lokacyjny na prawie niemieckim, nadany w 1286 r. przez Leszka Czarnego, potwierdza, że miasto należało do najważniejszych królewskich ośrodków gospodarczych i handlowych ówczesnych czasów. Położenie miasta na lewym, wysokim brzegu Wisły, zabezpieczającym przed niebezpieczeństwem powodzi, przeprawa przez rzekę u podnóża wzgórza miejskiego oraz sama rzeka Wisła, najważniejsza arteria komunikacyjna wiodąca z południa na północ, łącząca na całej długości miasta polskie aż do Gdańska, największego portu bałtyckiego, a także zbieg krzyżujących się głównych szlaków drogowych ówczesnej Europy, stwarzały podstawy do pomyślnego rozwoju handlu, nie tylko lokalnego ale także regionalnego, krajowego i dalekosiężnego. Handel dalekosiężny, był przede wszystkim źródłem zamożności Sandomierza. Już wkrótce po lokacji, pod koniec XIII wieku miasto należało do ważniejszych ośrodków handlowych Polski. W XIII – XIV wiekach Sandomierz przeżywał intensywny rozwój gospodarczy i demograficzny, poparty licznymi przywilejami targowymi i zwolnieniami celnymi uzyskiwanymi od książąt i królów. Jako miasto królewskie, siedziba administracji państwowej, był znaczącym ośrodkiem życia gospodarczego, religijnego, politycznego i kulturalnego. Na przełomie XV i XVI stulecia duże znaczenie w życiu gospodarczym miasta miało cło pobierane w porcie sandomierskim od spławianych Wisłą towarów rolnych i leśnych, a także handel, przede wszystkim zbożem (w tym słynną pszenicą sandomierką), na które wzrastał popyt w krajach zachodniej Europy. Do rozwoju miasta w tym czasie i jego znaczenia politycznego oraz religijnego przyczyniało się także położenie na szlaku wielkich jarmarków lubelskich, skupiających kupców z rozległych obszarów Europy i Azji. W związku z licznymi międzynarodowymi kontaktami handlowymi w okresie swej świetności Sandomierz stanowił również miejsce spotkań przybyszów z różnych stron świata, wymiany myśli, wiedzy, prądów kultury i obyczajów. Położenie Sandomierza miało także znaczenie strategiczne, jako bariery przed najazdami i ekspansją agresorów z zewnątrz. Miasto nie było jednak w stanie przeciwstawić się najazdowi szwedzkiemu, w drugiej połowie XVII w. Od tego czasu, poprzez okres zaborów, wojen napoleońskich oraz zachodzących zmian społeczno-politycznych, miasto stopniowo traciło znaczenie wiodącego ośrodka gospodarczego i kulturalnego regionu. Wspaniałe zabytki Sandomierza, tworzone na przestrzeni dziejów przez artystów i najwybitniejszych architektów z różnych stron świata, potwierdzają jego świetność.

Zdjęcie 1 Sandomierz z lotu ptaka w międzywojniu źródło: Sandomierskie życie w ogrodzie s. 35

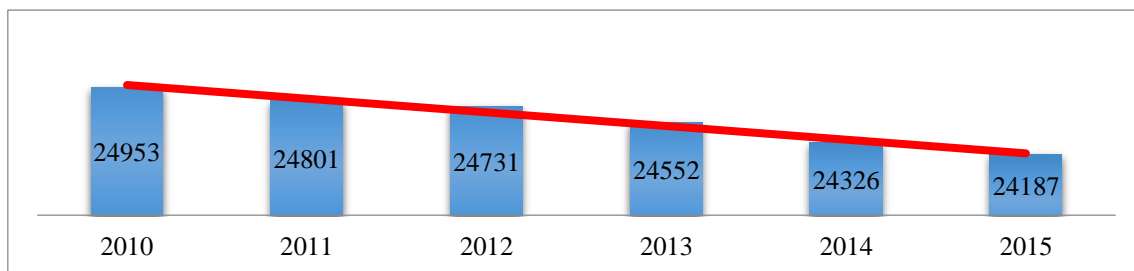
Zdjęcie 2 Sandomierz – Collegium Gostomianum źródło: Sandomierskie życie w ogrodzie s. 35

Demografia

Miasto Sandomierz zajmuje powierzchnię 28,8 km², co stanowi 4,2% powierzchni powiatu (676 km²). Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31.12.2015r. Miasto Sandomierz zamieszkiwało 24187 osób, to o 139 osób mniej niż w 2014 r. Ludność miasta stanowiła 1,92% ludności województwa i 30,55% ludności powiatu sandomierskiego. Pod względem zaludnienia miasto należy do gęsto zaludnionych obszarów ze wskaźnikiem 844 osób/ km².

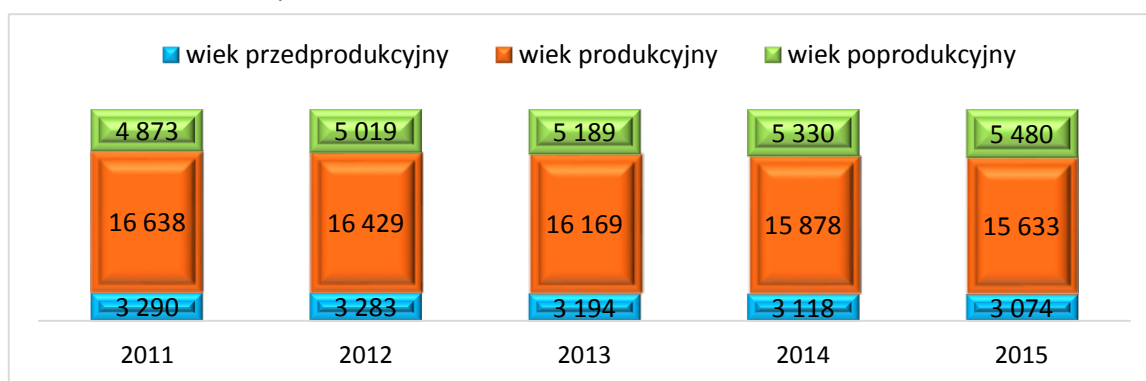
Wykres 1: Liczba ludności w latach 2010-2015 na terenie Miasta Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Największą część społeczeństwa gminy 64,63% stanowi ludność w wieku produkcyjnym tj. w wieku zdolności do pracy. Wiek emerytalny osiągnęło 22,66% mieszkańców gminy. Z roku na rok maleje liczba osób w wieku przedprodukcyjnym w roku 2015 było zaledwie to 12,71% ogółu ludności, co świadczy o starzejącym się społeczeństwie. Poniższe wykresy obrazują strukturę ludności Sandomierza w latach 2011-2015.

Wykres 2 Struktura wiekowa mieszkańców Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wskaźnik obciążenia demograficznego

Analiza wskaźnika obciążenia demograficznego, tj. liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (powyżej 59/64 roku życia) na 100 osób w wieku produkcyjnym, potwierdza tendencję stałego wzrostu ludności w wieku emerytalnym. Poniżej przedstawiono tabelę obrazującą zmiany wskaźnika obciążenia demograficznego w latach 2012-2015.

Tabela 2: Zmiany wskaźnika obciążenia demograficznego w latach 2011-2015

SANDOMIERZ	2012	2013	2014	2015
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	57,9	59,6	60,9	62,2
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	123,9	130,5	137,6	144,5
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w	32,0	33,7	35,2	36,7

wieku produkcyjnym				
--------------------	--	--	--	--

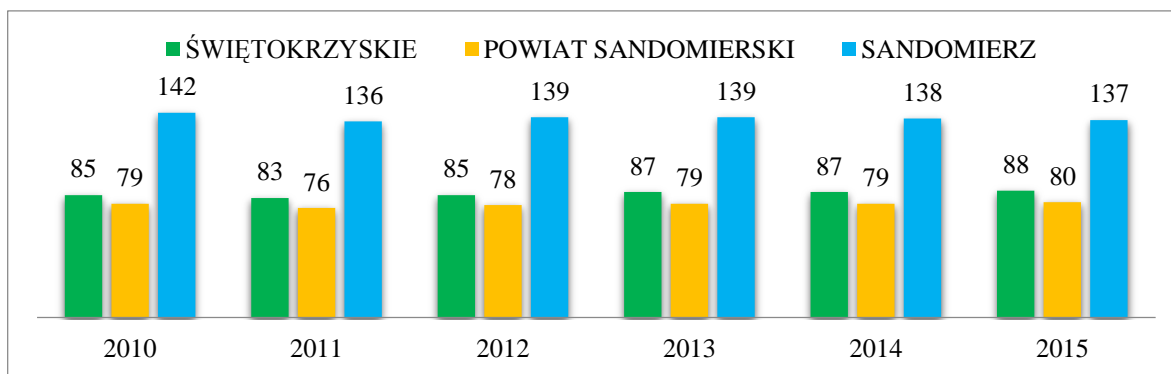
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Na koniec 2015 r. w Sandomierzu wskaźnik obciążenia demograficznego osiągnął wartość 36,7 i był wyższy w porównaniu ze wskaźnikiem dla województwa, który wynosił 33,9; oraz dla Polski – 31,4. Świadczy o tym, że społeczeństwo Sandomierza szybciej się starzeje.

Sytuacja gospodarcza

Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w Gminie Sandomierz w 2015r. wynosiła 3307 co stanowi ponad 52 % w skali całego powiatu oraz 3,14% w skali województwa. Na przestrzeni ostatnich lat liczba podmiotów wpisywanych do rejestru Regon ulega stopniowemu spadkowi. Najwięcej podmiotów działających na terenie miasta to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników - 3133. Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanej do rejestru REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w Sandomierzu jest wyższa niż średnia w województwie i wyższa niż średnia w powiecie.

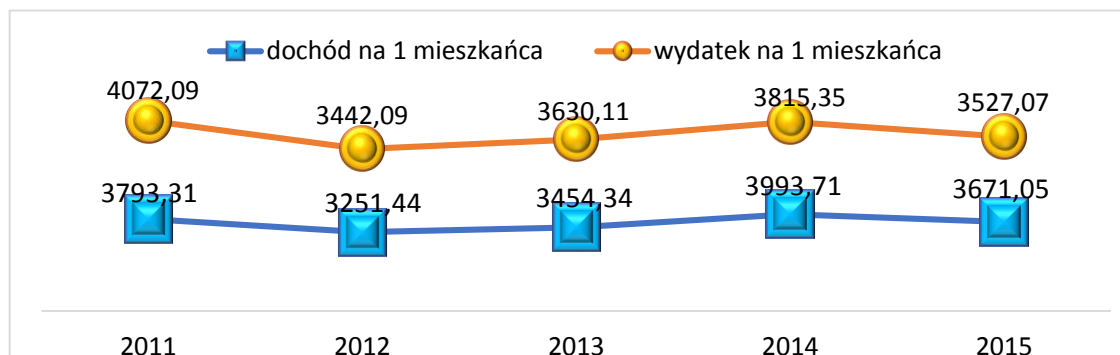
Wykres 3 : Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanej do rejestru REGON w latach 2010-2015. (na 1000 mieszkańców)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Parametrami obrazującymi jakość gospodarki gminy są m.in. dochody. W Sandomierzu w 2015 r. dochody ogółem na 1 mieszkańca wyniosły 3671,05 zł, podczas gdy w Polsce 4 114,66 zł, a Województwie Świętokrzyskim 3 561,15 zł. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w 2015 r. wynosił aż 68,14% (2 501,67)- był dużo wyższy niż w Polsce (55,8%), oraz w województwie świętokrzyskim (44,6%). Świadczy to o dużej samodzielności finansowej Miasta. Wydatki ogółem na 1 mieszkańca w 2015 r. wyniosły 3 527,03 zł. Wynik ten był niższy niż w Polsce 4 050,72 zł oraz w województwie świętokrzyskim 3 595,49 zł.

Wykres 4 Dochody i wydatki na 1 mieszkańca na terenie Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Kielcach

Rynek pracy

Podstawowym czynnikiem, który charakteryzuje zjawiska kryzysowe w obrębie rynku pracy jest stopa bezrobocia rejestrowanego. Stopa bezrobocia na terenie powiatu sandomierskiego pod koniec stycznia 2017 r. wynosiła **8,8%** i była jedną z **najniższych w województwie**. W Mieście Sandomierz w grudniu 2016r. w PUP było zarejestrowanych 952 osób bezrobotnych (w tym 501 kobiet).

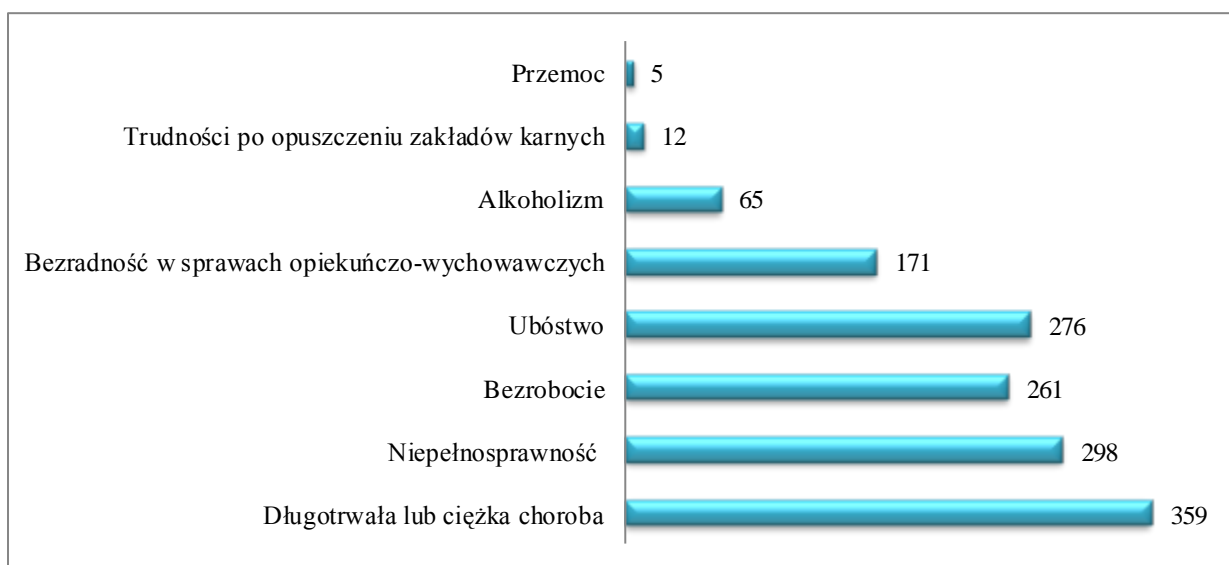
Tabela 3: Liczba bezrobotnych w Mieście Sandomierz w podziale na płeć na tle powiatu sandomierskiego i województwa świętokrzyskiego w latach 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba bezrobotnych ogółem						
Miasto Sandomierz	1 193	1 308	1 364	1 409	1 209	952
Powiat Sandomierski	4 295	4 704	4 759	5 030	4 187	3 229
Województwo Świętokrzyskie	82 141	83 217	86 708	90 124	75 434	66 131
Mężczyźni						
Miasto Sandomierz	612	650	676	698	603	475
Powiat Sandomierski	2 175	2 321	2 335	2 474	2 091	1 616
Województwo Świętokrzyskie	40 942	40 316	44 140	46 286	38 853	33 444
Kobiety						
Miasto Sandomierz	581	658	688	711	606	477
Powiat Sandomierski	2 120	2 383	2 424	2 556	2 096	1 613
Województwo Świętokrzyskie	41 199	42 901	42 568	43 838	36 581	32 687

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS BDL

Najczęstszą przyczyną korzystania z pomocy społecznej w 2015 roku była długotrwała lub ciężka choroba (359 rodzin), niepełnosprawność (298 rodzin) oraz bezrobocie (261 rodzin).

Wykres 5: liczba rodzin korzystających z Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sandomierzu w roku 2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sandomierzu

Negatywne zjawiska społeczne na terenie Miasta Sandomierza

Według danych GUS (31.12.2015r) w 2015r z świadczeń pomocy społecznej na terenie miasta korzystało **587 gospodarstw (1352 osób)** – 5,56% mieszkańców. Wśród głównych przyczyn udzielania pomocy przez tutejszy MOPS należy wymienić: długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność, bezrobocie, ubóstwo. Coraz większym problemem na terenie miasta są uzależnienia. Po analizie aktualnej sytuacji, w Mieście Sandomierz zidentyfikowano następujące negatywne zjawiska społeczne:

- Starzejące się społeczeństwo;
- Ujemny przyrost naturalny;
- Spora liczba osób korzystających z pomocy MOPS;
- Rosnące zagrożenie występowania patologii społecznych.
- Duża liczba osób bezrobotnych w wieku 18-44 lata w stosunku do wszystkich osób bezrobotnych.

Środowisko naturalne

Sandomierz leży w obszarze dwóch typów krajobrazu:

- wysoczyźnie brzeżnej Wyżyny Sandomierskiej, o urozmaiconej rzeźbie, szczególnie w strefie krawędziowej, pokrytej wąwozami lessowymi, podatnymi na erozję i wytworzonymi czarnoziemami, stanowiącymi siedliska roślinności grądu i dąbrowy świetlistej,
- dolinie Wisły, wypełnionej osadami rzecznyymi i wytworzonymi z nich glebami madowymi, stanowiących siedliska roślinności lasów łęgowych.

Dolina Wisły jest monotonna, urozmaicona jedynie zagłębieniami starorzeczy, podmokła, ale rzadko wypełniona wodą. To ukształtowanie terenu u stóp tarasu (podskarpie) ulega zanikowi, co powoduje ciągłe przeobrażenia rzeźby terenu. Na terenie miasta znajdują się obszary i obiekty objęte ochroną prawną na podstawie ustawy o ochronie przyrody:

1. obszar Sieci Natura 2000, który tworzą:
  - specjalny obszar ochrony siedlisk Góry Pieprzowe PLH260022,
  - specjalny obszar ochrony siedlisk Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049,
2. użytek ekologiczny „Kamień Plebański”,
3. pomniki przyrody.

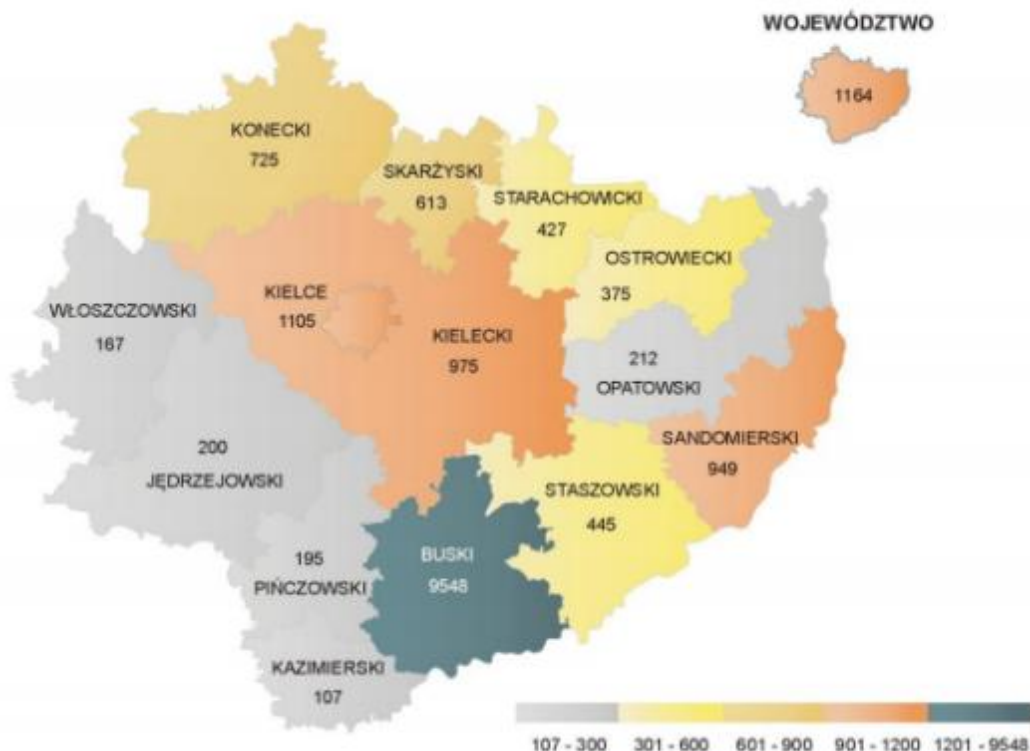
Klimat

Teren Sandomierza i okolic jest obszarem ciepłym. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi około 8 (stopni Celsjusza), średnia temperatura najcieplejszego miesiąca wynosi około 18 (stopni Celsjusza), zaś najchłodniejszego 2.7 (stopni Celsjusza). Średnie roczne sumy opadów mieszczą się w granicach 571 mm. Najsuchszym miesiącem jest luty, z 26 mm deszczu. Większość opadów ma miejsce w lipcu, ze średnią na poziomie 84 mm. Przeważają słabe i łagodne wiatry głównie z kierunku zachodniego. Urozmaicona rzeźba wyżyny ma wpływ także na kształtowanie klimatu lokalnego, czyli warunków panujących na przykład w głęboko wciętych dolinach, czy też nierównomierne nagrzewanie różnie nachylonych powierzchni stoków. Częstym zjawiskiem jest inwersja termiczna, odznaczająca się znacznym spadkiem temperatur. Na terenie miasta zlokalizowana jest stacja meteorologiczna, której wskazania i pomiary szczegółowo charakteryzują klimat Sandomierza.

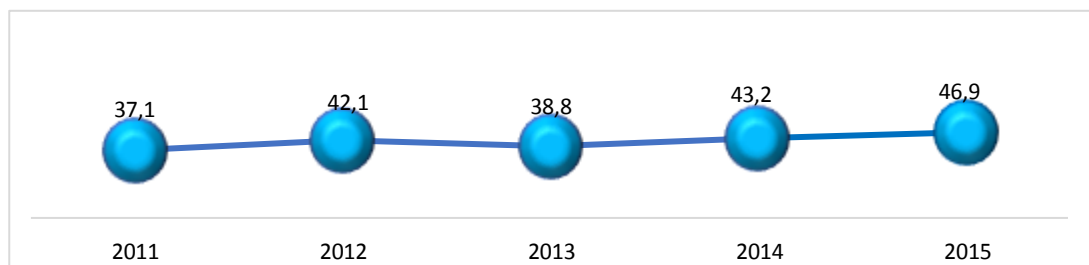
Turystyka w województwie świętokrzyskim

Według danych GUS w ciągu ostatnich lat, zwiększyła się liczba turystów odwiedzających województwo świętokrzyskie. Turyści odwiedzający województwo w 2015r. najczęściej korzystali z noclegów w Kielcach - 134,7 tys. (26,0% ogółu korzystających w województwie), w powiecie kieleckim -100,2 tys. (19,3% ogółu), a także w powiecie buskim - 89,8 tys. (17,3% ogółu) i **sandomierskim - 46,9 tys.** (9,1% ogółu).

UDZIELONE NOCLEGI W TURYSTYCZNYCH OBIEKTACH NOCLEGOWYCH NA 1000 LUDNOŚCI W 2015 R.

Wykres 6 Liczba udzielonych noclegów na terenie Miasta Sandomierza (w tys.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS

Powyższe dane pozwalają wyodrębnić obszary cieszące się największą popularnością wśród odwiedzających, są to:

- **Powiat sandomierski z Miastem Sandomierz, którego popularność wzrosła ze względu na serial „Ojciec Mateusz”.**
- Powiat buski, a dokładnie miejscowości Solec-Zdrój i Busko-Zdrój.
- Gmina Kielce – miasto Kielce.

Atrakcyjność turystyczna miasta

Sandomierz należy do najcenniejszych historycznych zespołów urbanistyczno- krajobrazowych Polski. Miasto wraz z historycznymi zabytkami architektury, pięknie położone na wysokim lewym brzegu Wisły, na wzgórzach poprzecinanych lessowymi wąwozami, tworzy malowniczy pejzaż. Ważną rolę Sandomierza należącego w przeszłości, obok takich miast jak Kraków czy Wrocław, do głównych siedzib królestwa zapewniły żyzne gleby lessowe i położenie grodu na skrzyżowaniu połączeń handlowych ważnych w skali kontynentalnej, sprzyjając gęstemu osadnictwu, zamożności i atrakcyjności ośrodka. Miasto leżące na pograniczu stref etnicznych i wyznaniowych, pełniące ważną

rolę polityczną i religijną, jako siedziba władz królewskich, miejskich, centrum handlu międzynarodowego, czerpało z najlepszych wzorców europejskiej i pozaeuropejskiej sztuki, architektury, nauki, pozostawiając współczesnym pokoleniom wspaniałe zabytki i ślady twórczości artystów z różnych stron świata. Chlubę miasta stanowi **ponad 120 obiektów architektury wszystkich stylów i epok zgromadzonych w obrębie niewielkiej przestrzeni Starego Miasta.**

Co wyróżnia miasto?

- **zabytki stanowiące „duszę miasta” (120 zabytków architektury),**

Jednym z najbardziej znanych zabytków jest Kamienica Oleśnickich (Rynek 10), w której miało dojść w 1570r. do podpisania przez protestantów tzw. zgody sandomierskiej uważanej za najstarszy akt ekumeniczny w Europie.

Najstarszym zabytkiem na terenie miasta jest zbudowany z cegły - romański Kościół św. Jakuba – miasto zawdzięcza go biskupowi krakowskiemu lwowi Odrowążowi, który ufundował świątynię dla sprowadzonych w 1226r. dominikanów.

Rysunek 1 Atrakcje na obszarze Miasta Sandomierza

Źródło: <http://pttk-sandomierz.pl/component/content/article/285>

- **Sandomierz i serial „Ojciec Mateusz” są stawiane za wzór lokowania miasta w filmie⁴.**

Serial telewizyjny kręcony jest w Sandomierzu od 2007r. i realizowany jest na podstawie włoskiego odpowiednika „Don Matteo”.

- **jedyne na świecie Góry Pieprzowe,**

Ich nazwa pochodzi od przypominających pieprz łupków kambryjskich, kruchych skał liczących około 500 milionów lat. Z roślinnością charakterystyczną dla stepu, poprzecinane licznymi wąwozami nazywane są również Górami Różanymi. Stanowią bowiem naturalne rozarium, w którym spotkać można aż 12 gatunków dziko rosnących róż. Warto je zobaczyć zwłaszcza w maju czy czerwcu kiedy rozkwitają.

- **krzemień pasiasty, zwany również kamieniem optymizmu,**

Sandomierz stał się centrum promowania krzemienia pasiatego, z którego można zrobić np. biżuterię. Biżuteria autorstwa sandomierzanina Cezarego Łutowicza trafiła m.in. do królowej Belgii czy Victorii Beckham. Sandomierz jest drugim po Legnicy ośrodkiem złotniczym w Polsce oraz dysponuje największą kolekcją biżuterii z krzemieniem w Polsce.

- **Sandomierski rynek**

Na rynku obok ratusza zwraca uwagę kotwica z łańcuchem sztywno wznoszącym się do góry. Wydobyta została z dna Wisły i stanowi instalację „Zakotwiczenie nieba” – jej autorem jest Cezary Łutowicz – złotnik, artysta, który do Sandomierza przybył ponad 40 lat temu ze Słupska.

- **Podziemna trasa turystyczna**

To jedna z najpopularniejszych atrakcji turystycznych Sandomierza. Utworzona została przez połączenie dawnych kupieckich piwnic i składów. Ma 470 m długości, prowadzi pod ośmioma kamienicami,

a w najgłębszym miejscu sięga 12 metrów pod płytę rynku. Pierwsza koncepcja udostępniania podziemi turystom została opracowana w 1967r. Do użytku trasę oddano 10 grudnia 1977r.

- **winnice [Sandomierski Szlak Winiarski]**

- **owoce [Szlak Jabłkowy]**

Gdy Rosja wprowadziła embargo na polskie owoce, sadownicy wyszli z niego obronną ręką i zamiast sprzedawać owoce, zaczęli tłoczyć soki, dzięki czemu powstał kolejny mocny produkt związany z Sandomierzem.

- **Chorągiew Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej** – założona w 1994r. przez Karola Burego,
- **ścieżki rowerowe,**
- **atrakcje wodne,**
- **rozbudowana baza hotelowo-gastronomiczna.**

Warto również wspomnieć, że Sandomierz można podziwiać z góry (z 33-metrowej Bramy Opatowskiej), z dołu (ze statku na Wiśle), pieszo i na rowerze (licznymi szlakami), a także spod ziemi (trasą turystyczną przez dawne piwnice pod starówką).

---

⁴ Niebawem w Sandomierzu powstanie Świat Ojca Mateusza – galeria, gdzie będzie serialowa scenografia, rekwizyty.

2.3 Analiza SWOT⁵

Analiza SWOT jest jedną z najpopularniejszych metod badawczych stosowanych dla prawidłowego rozpoznania oraz zinterpretowania wpływu określonych czynników zewnętrznych i wewnętrznych na badany obszar. Analizy dokonuje się poprzez:

- diagnozę obszaru w celu określenia jego mocnych i słabych stron,
- diagnozę otoczenia w celu kreślenia perspektyw rozwoju w kontekście szans i zagrożeń dla tego obszaru.

Stosując tę metodę przeprowadzono analizę czterech obszarów, które odgrywają podstawową rolę w rozwoju miasta:

- turystykę,
- przedsiębiorczość,
- infrastrukturę,
- sferę społeczną.

TURYSTYKA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bardzo bogate dziedzictwo kulturowe (duża ilość zabytków, historia, legendy) • atrakcyjność turystyczna miasta (zabytkowe kościoły i budynki poklasztorne) • walory przyrodnicze (Wiśła, wąwozy, Góry Pieprzowe, położenie, sady, winnice) • zaplecze rekreacyjno – sportowe • filmowy Sandomierz (13 produkcji) • literacki Sandomierz • baza noclegowa stosunkowo dobrze rozwinięta • urokliwy klimat miejscowości • królewskie miasto (rycerstwo, księstwo, szachy sandomierskie) • krzemień pasiasty • Festiwal Filmów Niezwykłych i inne imprezy o charakterze regionalnym i ogólnopolskim • stolica Diecezji Sandomierskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • słaba dostępność komunikacyjna (PKS, PKP) • mało miejsc parkingowych • słabo rozwinięty transport publiczny • niezadawalająca ilość ścieżek rowerowych, za mało szlaków pieszych • brak muzeum historii miasta • brak oferty turystycznej zimowej • brak oferty turystycznej całorocznej • źle oznakowane unikatowe Góry Pieprzowe • brak nowych produktów turystycznych • słaba dostępność dla osób niepełnosprawnych • brak karty turysty, biletów rodzinnych • niedostateczna współpraca między instytucjami w branży turystycznej • brak ofert dla rodzin z małymi dziećmi • ograniczenia wynikające ze struktury własnościowej Starego Miasta • brak badań, analiz ruchu turystycznego • zieleń miejska (Park Miejski) w niezadawalającym stanie • przewaga turystyki jednodniowej • brak oferty dla młodych turystów • niezadawalająca znajomość języków obcych wśród pracowników w branży
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • zwiększająca się co roku liczba turystów • stworzenie nowych produktów turystycznych udostępnianych przez cały rok, moda na Sandomierz • zainteresowanie filmowe 	<ul style="list-style-type: none"> • konkurencyjne okoliczne atrakcje turystyczne • sezonowość ruchu turystycznego

⁵ Strategia rozwoju Miasta Sandomierza

<ul style="list-style-type: none"> współpraca z sąsiadującymi samorządami bliskość lotniska w Rzeszowie bliskość jeziora Tarnobrzeg wydarzenia zatrzymujące turystów w drodze rozwój turystyki biznesowej turystyka pielgrzymkowa możliwości rozwoju turystyki wodnej (wykorzystanie Wisły) 	
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> aktywne instytucje otoczenia biznesu działające duże przedsiębiorstwa (np. Pilkington) działalność Sandomierskiego Ogrodniczego Rynku Hurtowego „marka” Sandomierza, dostępne tereny inwestycyjne wysoki wskaźnik przedsiębiorczości rozwinięty system obsługi biznesu (np. banki i ubezpieczenia) kształcenie na poziomie ponadgimnazjalnym i wyższym na potrzeby lokalnego rynku pracy i na rzecz funkcjonujących tu firm istnienie wyższych uczelni (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sandomierzu – Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza, Wyższe Seminarium Duchowne) czynnikiem miastotwórczym 	<ul style="list-style-type: none"> słabe skomunikowanie drogowe i kolejowe większość biznesu uzależniona od sezonowości brak inkubatora przedsiębiorczości brak dobrej współpracy biznesu z biznesem „konserwatorskie” przepisy brak organizacji przedsiębiorców brak dogodnej infrastruktury dla biznesu nie ma sprzyjającego klimatu dla inwestorów brak kapitału lokalnego niewystarczająca baza noclegowa
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> duża produkcja ogrodnicza wokół miasta (potencjał) przyciągnięcie nowych przedsiębiorstw środki UE na rozwój przedsiębiorczości rozwój firm innowacyjnych rozwój współpracy w ramach „trójmiasta” duża „ impreza targowa” 	<ul style="list-style-type: none"> działalność Tarnobrzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej odpływ przedsiębiorców do sąsiednich miast/gmin tereny inwestycyjne położone na obszarze zalewowym wprowadzenie niekorzystnych przepisów prawnych
INFRASTRUKTURA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> sieć wodociągowa 98% sieć gazowa dobrze rozwinięta sieć kanalizacyjna 95% (w obszarze aglomeracji) dobrze rozwinięta sieć telefoniczna potencjał atrakcyjnych krajobrazowo potencjał zabytków dostępność terenów pod zabudowę 	<ul style="list-style-type: none"> brak połączeń tranzytowych niewykorzystana sieć kolejowa niedostateczny system komunikacyjny (brak dworców, przystanki autobusowe) niedostatecznie rozwinięty transport zbiorowy /PKS, MKS, PKP brak drugiego mostu na Wiśle „Lwowska Bis” brak obwodnic miasta

<ul style="list-style-type: none"> główna linia szerokopasmowa (światłowodowa) 	<ul style="list-style-type: none"> niewystarczająca liczba parkingów w obrębie Starego Miasta brak dostatecznej ilości tras i ścieżek rowerowych i spacerowych nie zagospodarowana dróg część Bulwaru brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla całego miasta zły stan techniczny i niedostateczna ilość zasobów mieszkaniowych brak mieszkań socjalnych brak terenów inwestycyjnych (uzbrojonych) brak rozwiązań ułatwiających osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie w mieście
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> pozyskanie środków zewnętrznych wykorzystanie walorów turystycznych budowa obwodnic miasta budowa drugiego mostu oraz „Lwowskiej Bis” 	<ul style="list-style-type: none"> tereny częściowo zagrożone powodzią (obręb prawobrzeżny) podział administracyjny utrudniający współpracę (Sandomierz- Stalowa Wola– Tarnobrzeg) problem z wniesieniem udziału środków własnych do projektów marginalizowanie transportu kolejowego położenie na pograniczu 2 regionów, z których każdy ma inną politykę rozwoju infrastruktury
SPRAWY SPOŁECZNE	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> szeroka baza edukacyjna (wyposażone placówki) bogata oferta zajęć pozalekcyjnych wyspecjalizowana kadra pomocy społecznej i pedagogicznej dziedzictwo kulturowe i historyczne Sandomierza (turystyka) lokalizacja i położenie miasta na szlakach handlowych bogate zaplecze kulturalne rozwinięta baza organizacji pozarządowych dobrze rozwinięta baza ośrodków zdrowotnych, społecznych i opiekuńczych (zakłady rehabilitacyjne) 	<ul style="list-style-type: none"> brak zasobów lokalowych niewystarczające środki na działalność kulturalną powiększające się różnice w dochodach ludności odpływ ludzi młodych i wykształconych (emigracja) niewystarczająca informacja o wydarzeniach miejskich (koordynacja, wydarzenia, informowanie) szkolnictwo wyższe w rozkładzie – słaby ośrodek naukowo – akademicki malejąca liczba uczniów w szkołach
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> duże zainteresowanie programami społecznymi, uczestnictwo osób starszych i młodzieży aktywność organizacji pozarządowych poprzez pozyskiwanie środków zewnętrznych rozwój Internetu, większa dostępność rozwój programów stypendialnych bogata oferta zajęć kulturalnych, 	<ul style="list-style-type: none"> niż demograficzny brak środków finansowych zlecenie przez państwo zadań dla gminy bez środków publicznych bezrobocie napła zmiana prawa oświatowego starzenie się ludności miasta ubożenie mieszkańców miasta i powiatu

<ul style="list-style-type: none"> • edukacyjnych (dla dzieci i dorosłych np. Uniwersytet III Wiek) • duży potencjał dla kształcenia zawodowego • organizacja wydarzenia ogólnopolskiego • promowanie miasta jako centrum dydaktyczno-konferencyjnego	
--	--

Działania które ujęto w niniejszym dokumencie mają ogromny wpływ na rozwój obszaru objętego Planem Działań poprzez wykorzystanie mocnych stron oraz szans, które przedstawiono w powyższej Analizie SWOT. Analizując wyżej zaprezentowane mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia możemy wyłonić te, które w największym stopniu oddziałują, bądź mogą oddziaływać na Miasto Sandomierz. Słabe strony oraz zagrożenia powinny być pokonywane przez mocne strony oraz szanse rozwoju, które posiada obszar. Bez wątpienia to co Sandomierz powinno wykorzystać do rozwoju to **bogata historia, atrakcyjność przyrodnicza oraz kulturowa**. Zaplanowane do realizacji projekty opierają się właśnie na tych potencjałach. To co ważne realizacja zaplanowanych działań zapewni trwały wzrost społeczno-gospodarczy (powstawanie nowych miejsc pracy wynikające bezpośrednio z realizowanych inwestycji, wzrost dochodów mieszkańców, wzrost atrakcyjności Sandomierza przejawiający się większą liczbą turystów).

2.4 Identyfikacja potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

Za zasoby endogeniczne można uznać środowisko przyrodnicze, walory krajobrazowe i kulturowe, położenie, kapitał ludzki wywodzący się z tradycji i kultury lokalnej. Zasób endogeniczny jest czynnikiem, na podstawie którego może bazować rozwój danego obszaru. Punktem wyjścia do stworzenia Planu Działania jest określenie lokalnych potencjałów, które można wykorzystać do rozwoju danego obszaru.

Miasto Sandomierz jest atrakcyjnym terenem pod względem rozwoju turystyki kulturowej, edukacyjnej oraz wypoczynkowo-rekreacyjnej. Na potencjał endogeniczny miasta składają się elementy:

- strukturalne – związane z czynnikami przestrzennymi m.in. walory przyrodnicze, kulturowe, atrakcje turystyczne, infrastruktura turystyczna,
- funkcjonalne – działania podmiotów bezpośrednio i pośrednio zaangażowanych w działalność turystyczną.

Wśród największych potencjałów Miasta Sandomierza należy wymienić:

Potencjał kulturowy:

- Cenne zabytki znajdujące się na terenie Sandomierza.

Potencjały przyrodnicze Miasta Sandomierza to przede wszystkim:

- Obszary NATURA 2000.
  - Góry Pieprzowe PLH260022
  - Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049
- Rzeka Wisła.
- Użytki ekologiczne, pomniki przyrody.
- Turystyka krajoznawcza, szlaki edukacyjne.
- Ścieżki rowerowe, piesze.

Zabytki na terenie Miasta

Sandomierz należy do najcenniejszych historycznych zespołów urbanistyczno- krajobrazowych Polski. Miasto wraz z historycznymi zabytkami architektury, pięknie położone na wysokim lewym brzegu Wisły, na wzgórzach poprzecinanych lessowymi wąwozami, tworzy malowniczy pejzaż. Chlubę miasta stanowi ponad **120 obiektów architektury wszystkich stylów i epok zgromadzonych w obrębie niewielkiej przestrzeni Starego Miasta**. Do najbardziej okazałych należą m.in.: Kościół pw. św. Jakuba i Klasztor Dominikanów, Bazylika Katedralna pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, Ratusz, Brama Opatowska, Furta Dominikańska (Ucho Igielne), Zamek Królewski, Collegium Gostomianum.

Zespół Klasztorny Dominikanów przy Kościelce św. Jakuba

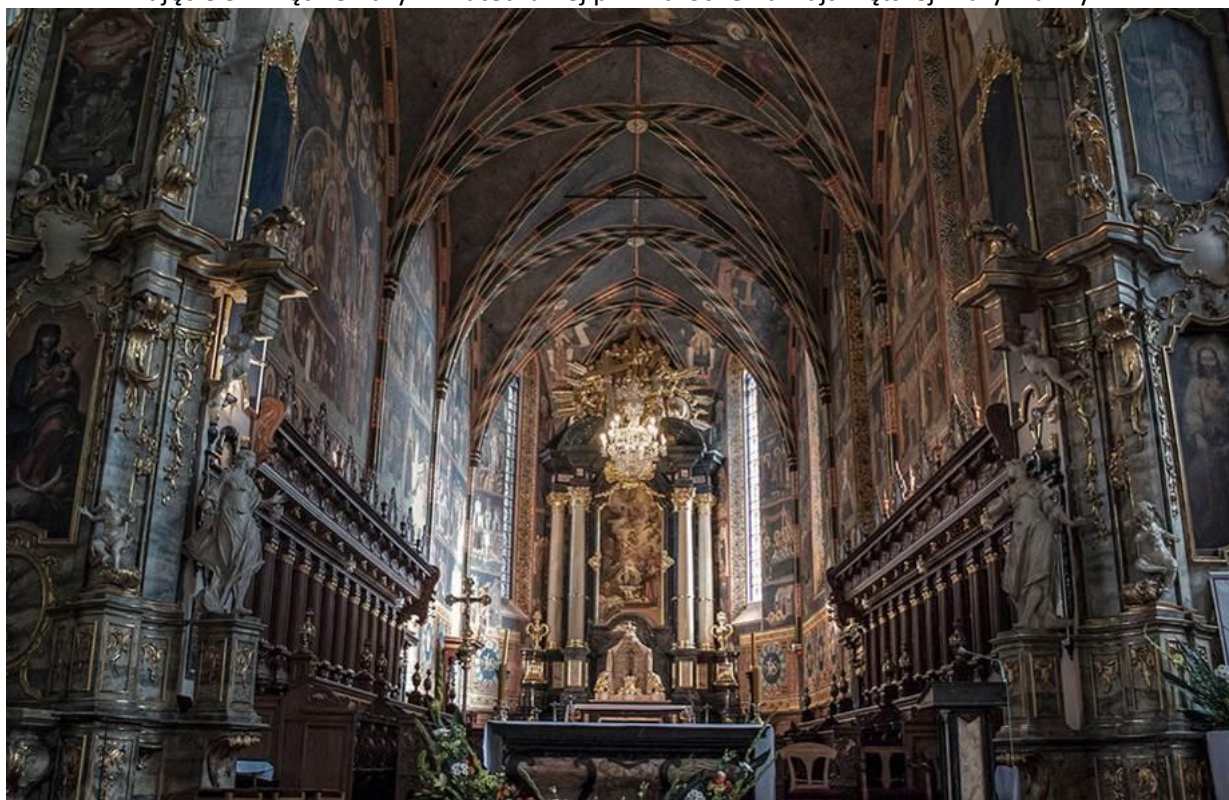
Zbudowany został 1226r poza romański, zachował typowy układ przestrzenny budowli klasztornej i bogatą dekorację plastyczną z cegły formowanej i glazurowej. Obiekt zaliczany jest do wąskiej grupy zabytków najwyższej klasy. Jest najstarszym i najcenniejszym zabytkiem Sandomierza, jednocześnie jest to jeden z pierwszych kościołów w Polsce wzniesionych z cegły.

Bazylika Katedralna pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny⁶ - Katedra - wzniesiona w XIV w., gotycka, zachowała pierwotny układ przestrzenny i bogatą dekorację rzeźbiarską we wnętrzu. Posiada wyposażenie wewnętrzne z XV - XVII wieku (freski bizantyjsko - ruskie, ołtarze rokokowe, obrazy i rzeźby). Bazylika Katedralna wzniesiona została w miejscu pierwotnej romańskiej kolegiaty, zniszczonej najazdami Tatarów w XIII wieku i Litwinów w 1349 roku. W 1360 roku król Kazimierz Wielki funduje nową kolegiatę, która wraz z powstaniem Diecezji Sandomierskiej w 1818 roku

⁶ <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/zabytki/katedra>

otrzymała godność Katedry a w 1960 roku godność Bazyliki Katedralnej. Jest to gotycka budowla typu halowego z trójbocznie zamkniętym, wydłużonym prezbiterium, nakryta sklepieniami krzyżowo-żebrowymi. Na ścianach prezbiterium zachowały się polichromie wykonane ok. 1421 roku przez warsztat ruski mistrza Hayla z Przemyśla. Freski odsłonięto i zakonserwowano w latach 1934-1936. Ołtarze i portale Katedry wykonane są z czarnego marmuru a ozdobione marmurem różowym. Są to unikatowe przykłady wyrobów kamieniarskich warsztatów w Czarnej pod Krakowem z XVII i XVIII w. Wnętrze kościoła zdobi wspaniały zespół rokokowych ołtarzy (II poł. XVIII w.) przy międzynawowych filarach. Są one dziełem wybitnego warsztatu mistrza Macieja Polejowskiego ze Lwowa. Na ścianach naw widnieje zespół 16 obrazów, z których 12 tworzy cykl tzw. "Kalendarium", natomiast cztery obrazy pod chórem przedstawiają sceny z historii Sandomierza. Męczeństwo Sandomierzan w 1260 roku, męczeństwo dominikanów w 1260 roku, rytualny mord żydowski oraz wysadzenie zamku przez Szwedów w 1656 roku. Ten ostatni obraz przedstawia legendarny moment, kiedy to porwany podmuchem rycerz Bobola został przerzucony wraz z koniem przez Wisłę, nie doznając żadnego uszczerbku na ciele. W skarbcu Katedry przechowywane są między innymi liczne inkunabuły i relikwiarz Drzewa Krzyża Świętego подарowany Kolegiacie przez króla Władysława Jagiełłę w uznaniu zasług rycerstwa sandomierskiego w bitwie pod Grunwaldem.

Zdjęcie 3 Wnętrze Bazyliki Katedralnej pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny

źródło: <https://pfoto.flog.pl/wpis/5843342/katedra-w-sandomierzu>

Zdjęcie 4 Bazylika Katedralna pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny

źródło: <http://pttk-sandomierz.pl>

Ratusz⁷ - jest jednym z najpiękniejszych ratuszy renesansowych w Polsce. Zbudowany w XIV w. pierwotnie w kształcie wieży. Rozbudowany w XV w. uzyskał plan wydłużonego prostokąta, natomiast w XVI w. został zwieńczony attyką. Na początku XVII w. przybudowano od zachodu wieżę. Ratusz wielokrotnie ulegał pożarom, m.in. w 1623 roku i 1757. Budynek jest budowlą ceglana. Wysoka attyka zakrywa dach. Otynkowana wieża, z arkadowym wejściem do sal parteru pokryta jest blaszanym dachem i zwieńczona orłem z czasów Księstwa Warszawskiego. Ks. M. Buliński wspomina w "Monografii" o odkryciu pod Ratuszem w XIX wieku obszernej piwnicy, która służyła za więzienie. Torturowano w niej obwinionych. Świadczyć o tym miały haki i kółka w ścianach. W części zajmowanej przez muzeum prezentowana jest ekspozycja o charakterze historyczno-artystycznym. Klimat zabytkowych wnętrz podnoszą zestawy mebli w stylu późnorenesansowym, neorenesansowym i neobarokowym.

Zdjęcie 5 Ratusz w Sandomierzu

źródło: <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/zabytki/ratusz>

⁷ <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/zabytki/ratusz>

Zdjęcie 6 Ratusz w Sandomierzu

źródło: <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/zabytki/ratusz>

Kamienica Olesińskich – Najlepiej zachowany dom mieszczański, przebudowany w XVIII w wg. projektu Józefa Karśnickiego. Zachowały się podcienia, które posiadały wszystkie kamienice przy Rynku. W Kamienicy Oleśnickich w 1570 r. trzy reformowane wyznania, kalwiniści, luteranie oraz bracia czescy podpisały umowę wzajemnej tolerancji, tzw. "Zgodę Sandomierską".

Zdjęcie 7 Kamienica Olesińskich

źródła: <http://www.wrota-swietokrzyskie.pl/>

Brama Opatowska

Główny zabytek Sandomierza, jedna z niegdyś czterech bram wchodzących w kompleks murów obronnych Sandomierza, wzniesiona przez króla Kazimierza Wielkiego około 1362 roku – jedna z najlepiej zachowanych bram miejskich w Polsce. Do bramy przylegają, bo obu jej stronach pozostałości murów. W szesnastym wieku bramę zwieńczono renesansową attyką. Attyki budowano w celu zabezpieczenia dachów przed wyrzucanymi przez nieprzyjaciela strzałami z gorejącymi wiechciami. Wspomniana attyka była więc strukturą podnoszącą obronność budowli. Bramę zamykano od góry broną, czyli mocną, okutą żelazem kratą z bali dębowych. W latach 1928-1929 Brama Opatowska została pokryta żelbetonowym stropem i udostępniona zwiedzającym. Niegdyś istniały oprócz opatowskiej trzy bramy. Żadna do dnia dzisiejszego nie zachowała się. Ponadto było 21 baszt i dwie furty, z czego jedna Dominikańska, zwana Uchem Igielnym, istnieje po dziś dzień.

Na szczyt bramy można obecnie wejść. Z tarasu widokowego podziwiamy przepiękną panoramę miasta i okolicy. Brama Opatowska jest jedną z wielu atrakcji turystycznych Sandomierza i jego ważnym zabytkiem, bardzo chętnie odwiedzana przez wycieczki przyjeżdżające do Sandomierza.

Zdjęcie 8 Brama Opatowska

źródło: <http://www.radio.kielce.pl/pl/post-42174>

Furta Dominikańska (Ucho Igielne)- Ucho Igielne to jedna z dwóch dawnych furt miejskich wzniesionych wraz z murami i bramami w połowie XIV wieku. Przy furcie znajduje się odsonięty przekrój muru obronnego z gankiem straży i przedprogiem. Nazwa Ucho Igielne pochodzi od charakterystycznego kształtu furty. Ucho zwane jest również Furtą Dominikańską gdyż umożliwiało schronienie za murami miasta dominikanom ze Wzgórza Świętojańskiego.

Zdjęcie 9 Furta Dominikańska (Ucho Igielne)

źródło: <http://mojeswietokrzyskie.pl/zabytki/zabytki-architektury/380-sandomierz-furta-dominikanska-ucho-igielne>

Zamek Królewski

Najstarsza część budowli od strony południowej z wieżą zwaną "kurzą nogą" pochodzi z XV w. i wykonana jest z ozdobnej cegły zendrówki. U dołu widać jej kamienne fundamenty oraz zrekonstruowany drewniany ganek dla straży, który kiedyś otaczał zamek. Reszta to wiek XVI-XVII. Obok wejścia od północy znajdują się nadbudowane współcześnie fundamenty ośmiobocznnej baszty z czasów Kazimierza Wielkiego. Na środku dziedzińca stoi studnia. Idąc dalej w kierunku południowym dotrzemy do "kurzej stopy" i małej izdebki z narzędziami tortur.

We wnętrzach zamku funkcjonuje Muzeum Okręgowe. W piwnicach pochodzących z II poł. XVI wieku można zobaczyć odkrycia archeologiczne oraz kolekcję biżuterii ze słynnego (nawet w Hollywood!) krzemienia pasiastego. Zamek za panowania dynastii Jagiellonów odgrywał dużą rolę polityczną. Królowie, a szczególnie Kazimierz Jagiellończyk, często tu przebywali. Dochodziło do wielu ważnych spotkań np. z nuncjuszem papieskim czy Związkiem Pruskim, podejmowano ważne decyzje w sprawie polityki wewnętrznej i zagranicznej.

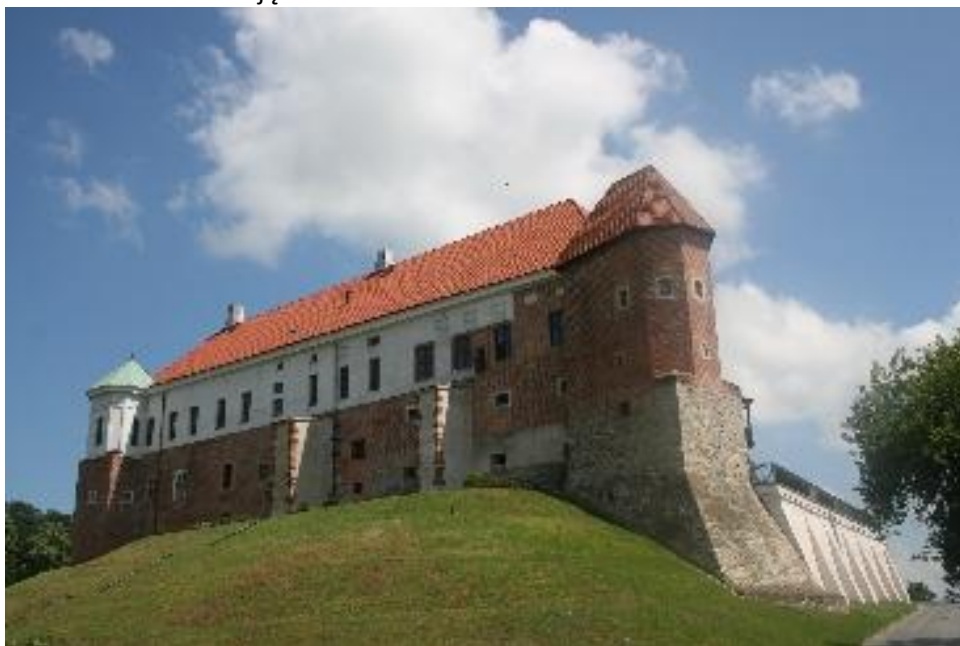
Na parterze, w dawnej kuchni królewskiej z oryginalnym wielkim okapem, prezentowana jest kolekcja sreber europejskich i polskie malarstwo. Obok znajdują się pomieszczenia z wystawą etnograficzną związaną z Lasowiakami i Sandomierzanami oraz sala poświęcona pisarzowi Jarosławowi Iwaszkiewiczowi. Inne komnaty wykorzystywane są na wystawy czasowe, to dawny skarbiec i kancelaria urzędu starościńskiego działające tu w XVII i XVIII wieku. Na piętrze w południowej części Zamku znajduje się XVII-wieczną reprezentacyjną salę rycerską, służącą później jako sala sądowa, a obecnie konferencyjna i koncertowa. Z Sali rycerskiej wchodzi się do "kurzej stopy". Wejście ozdobione jest barokowym portalem z I poł. XVII wieku z herbem Szreniawa fundatora - starosty sandomierskiego Stanisława Lubomirskiego. Część północna piętra została całkowicie przekształcona i zwana jest "galerią", ponieważ eksponuje wystawę malarstwa. Dawniej były tu apartamenty starościńskie. Na najwyższej kondygnacji znajduje się kawiarnia zamkowa i pomieszczenia naukowe nieudostępniane turystom.

Zdjęcie 10 Zamek Królewski w Sandomierzu

źródło: <http://mapakadrow.pl/item/sandomierz-zamek-krolewski/>

Zdjęcie 11 Zamek Królewski w Sandomierzu

źródło: http://www.godfryd.net/pages/zamki_sandomierz.html

Collegium Gostomianum

To dawne kolegium jezuitów ufundowane przez Hieronima Gostomskiego, wojewodę poznańskiego i kasztelana sandomierskiego. Wzniesione zostało w latach 1604–1615 przez budowniczego jezuitskiego Michała Hitza. Do dzisiaj zachowało się niestety tylko jedno skrzydło - pierwotnie była to trzyskrzydłowa budowla otaczająca dziedziniec, na którym znajdował się kościół św. Piotra. Po pożarze w drugiej połowie XIX w. skrzydło południowe oraz kościół zostały rozebrane, odbudowano istniejące do dziś skrzydło wschodnie. Sześciokondygnacyjny obiekt zachował swój układ przestrzenny, dekorację sklepień, pierwotny system ogrzewania, jak również eliptyczną klatkę

schodową. Obecnie mieści się tutaj I Liceum Ogólnokształcące. Jest to jedna z najstarszych szkół średnich w Polsce.

Zdjęcie 12 Collegium Gostomianum w Sandomierzu

źródło: <http://www.wrota-swietokrzyskie.pl/>

Kościół św. Pawła - jeden z najstarszych kościołów Sandomierza. Został wzniesiony w latach 1426-34, na miejscu fundowanego w roku 1226, przez biskupa krakowskiego Iwo Odrowąża, kościoła drewnianego. W wiekach XVII i XVIII świątynię rozbudowano i przebudowano. Dziś przedstawia mieszaninę stylów gotyckiego, renesansowego i barokowego. Wystrój wnętrza jest piękny, jednolity. Uwagę zwracają bogato złożone, polichromowane ołtarze, stalle, ambona, chór muzyczny, a także wystrój kaplicy św. Barbary.

Zdjęcie 13 Kościół św. Pawła

źródła: <http://www.wrota-swietokrzyskie.pl/>

Obszar NATURA 2000

Na terenie miasta znajdują się dwa Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk:

- Góry Pieprzowe PLH260022
- Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049

Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Góry Pieprzowe PLH260022

Egzotyczna nazwa „Góry Pieprzowe” prawdopodobnie związana jest z barwą łuków kambryjskich, które kolorem przypominają pieprz.

Ostoja Góry Pieprzowe obejmuje część krawędzi Wyżyny Sandomierskiej w pobliżu doliny Wisły na granicy Sandomierza i gm. Dwikozy. Obejmuje w całości rezerwat Góry Pieprzowe, starorzecze Wisły u jego podnóża, oraz fragment zboczy doliny Wisły na północny wschód od niego. Obszar posiada urozmaiconą rzeźbę z licznymi skarpami, wąwozami i rozcięciami erozyjnymi. Góry Pieprzowe należą do najstarszych górotworów na terenie kraju, datowane są na wiek sprzed 500 mln lat (środkowy kambr). Skalą budującą są w większości szare łupki ilaste, łupki kwarcowo-mikowe, piaskowce kwarcowo-wapienne, kwarcyty i zlepieńce, widoczne często jako drobny gruz skalny. W wielu miejscach łupki te tworzą obszerne odsłonięcia **jedynego tego rodzaju w Polsce**. Na obszarze Gór Pieprzowych stwierdzono występowanie 5 typów siedlisk przyrodniczych z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, zajmujących łącznie ponad **71 % obszaru**. Najcenniejszym zbiorowiskiem roślinnym jest step ostnicowy z tworzącą go reliktową roślinnością. Rezerwat Góry Pieprzowe uważany jest za **największe w kraju skupienie dziko rosnących róż**, z takimi rzadkościami jak **róża Kostrakiewicza (występująca tylko w Górach Pieprzowych)** i **róża francuska**. Niektóre z ich form zostały tu po raz pierwszy opisane. Dotychczas wykazano stąd **12 gatunków róż, co stanowi ponad 70% gatunków występujących w Polsce**. Wiele z rosnących tu gatunków roślin podlega ochronie ścisłej, w tym m. in.: wiśnia karłowata, róża francuska, zawilec wielkokwiatowy, ostnica włosowata, dzwonek syberyjski, dziewięciśń bezłodygowy, goryczka krzyżowa. Stwierdzono tu także występowanie ponad 80 gatunków porostów oraz kilkadziesiąt gatunków mchów.

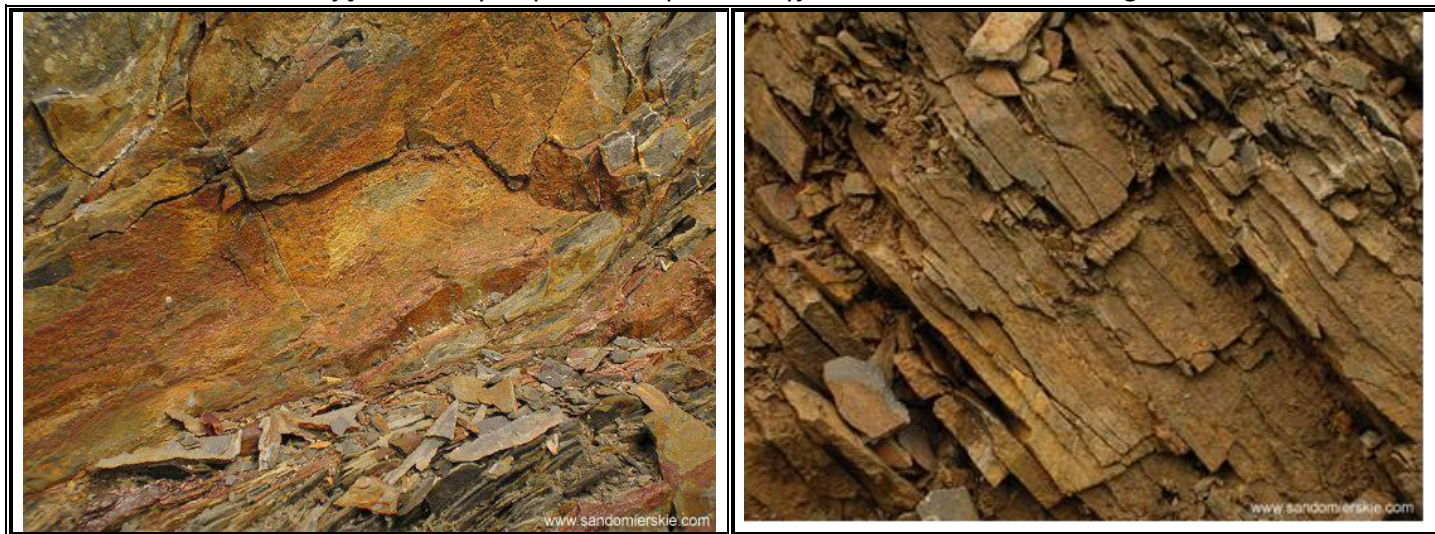
Zdjęcie 14 Róże w Górach Pieprzowych

źródło: Sandomierskie Góry Pieprzowe Wiesław Ciamaga fot. Waldemar Ciamaga

Wędrując po Górach Pieprzowych mamy pod stopami 500 mln lat historii Ziemi. Występujące w Górach Pieprzowych łupki kambryjskie przykryte warstwą lessu, znajdują się również pod Sandomierzem. Będąc więc w górach mamy wgląd w strukturę geologiczną Sandomierza. Interesująca jest również fauna gór, zwłaszcza fauna owadów. Wśród nich spotyka się gatunki rzadkie podlegające ochronie gatunkowej wpisane do „czerwonej księgi gatunków zagrożonych” w tym występujących tylko na terenie Polski jedynie w Górach Pieprzowych. Obszar ten jest również szczególnie ważna zwłaszcza ze względu na występowanie tu jednych z lepiej w skali kraju wykształconych muraw kserotermicznych, zwłaszcza ostnicowych z wieloma rzadkimi gatunkami roślin oraz starorzeczy z bogatą florą podwodnych lub nadwodnych makrofitów, zwłaszcza kotewka orzech wodny. Istotne znaczenie mają tu również zbiorowiska łąkowe, głównie wierzbowe. Spośród wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej organizmów stwierdzono tu pachnicę dębową, kumaka nizinnego, bobra i wydrę, ale obszar może mieć znaczenie jedynie dla zachowania pachnicy dębowej. Murawy kserotermiczne rezerwatu zasiedla kilkadziesiąt gatunków ciepło i sucholubnych owadów, kilka gatunków pająków, chrząszczy i pszczoł, często posiadających tu jedyne stanowiska w kraju.

Zdjęcie 15 Góry Pieprzowe - łupki kambryjskie Fot.: Waldemar Ciamaga

źródło: http://sandomierskie1155.republika.pl/Sandomierz/pieprzowe/gp_lupki/pages/pk09.htm

Zdjęcie 16 Góry Pieprzowe - łupki kambryjskie Fot.: Waldemar Ciamaga

źródło: http://sandomierskie1155.republika.pl/Sandomierz/pieprzowe/gp_lupki/pages/pk09.htm

źródła: <http://www.wrota-swietokrzyskie.pl/>

Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049

Obszar obejmuje dolinę Wisły ograniczoną do międzywala z dużymi starorzeczami, z roślinnością naturalną, na odcinku od ujścia Wisłoki - poniżej Połańca, do Sandomierza. Jedną trzecią obszaru pokrywają wody Wisły, podobną powierzchnię zajmują siedliska rolnicze, jedną czwartą obszaru: łąki, niewielką część lasy liściaste - 4% i sady - 2%. W dolinie rzeki występują zarastające wydmy. W kilku miejscach, na kilkudziesięciometrowych wzniesieniach występują skupiska olszy czarnej z kopytnikiem pospolitym w runie. Na lewym brzegu rzeki Wisły dominują kompleksy łąk, a na prawym znaczne powierzchnie naturalnych lasów nadrzecznych i zarośli wierzbowych. Dolina jest swoistym korytarzem ekologicznym dla ptaków.

Obszar Tarnobrzaska Dolina Wisły jest bogaty w liczne gatunki roślin (jak np. salwinia pływająca, kotewka orzech wodny czy osoka aloesowata) i zwierząt - ptaki, ryby i płazy oraz owady. Obszar ten w całości jest położony w Kotlinie Sandomierskiej (Równina Tarnobrzaska i północna część Płaskowyżu Kolbuszowskiego), na styku dwóch województw. Jest łatwo dostępny komunikacyjnie. Do obszaru można dojechać drogą Tarnobrzeg – Stalowa Wola - Nowa Dęba. Turysty znajdują tu wiele różnorodnych możliwości noclegowych i bogatą ofertę gastronomiczną. Głównym walorem obszaru jest przyroda dużej rzeki. Rozwinęły się tu różne formy turystyki: turystyka piesza, rowerowa i konna, wypoczynkowa, łowiectwo, wędkarstwo. Turystyka krajoznawcza związana jest z zabytkami położonymi na obrzeżach obszaru, np. Baranów Sandomierski, Tarnobrzeg, Sandomierz. Powstało opracowanie pt. „Kanalizacja ruchu turystycznego na obszarze Natura 2000 w Puszczy Sandomierskiej. Projekt objął swoim zasięgiem 129 116 ha obszaru chronionego w ramach Natury 2000. Planuje się modernizację istniejących i ich połączenie jednym przyrodniczym szlakiem o łącznej długości ponad 300 kilometrów, któremu nadano nazwę „Puszczy Sandomierskiej”.

Rzeka Wisła i Bulwaru im. Marszałka Józefa Piłsudskiego

Najdłuższa rzeka w Polsce. „Wisła” ma ponad 2000 lat. Pierwsza wzmianka spisana po łacinie pochodzi z 7–5 r. p.n.e. i znajduje się na wystawionej w Porticus Vipsania mapie Marka Agrypy oraz w Historii naturalnej Pliniusza Starszego, który nazwał rzekę Viscla. Od V wieku Vistla (Divisio orbis terrarum). W okresie tym dorzecze Wisły zasiedlone było od południa przez plemiona celtyckie, a od północy przez plemiona wschodniogermańskie. Bulwar nad Wisłą to ulubione miejsce spacerowe nie tylko mieszkańców Sandomierza, ale także dla coraz liczniej odwiedzających to miasto turystów. Jeszcze przed drugą wojną światową, a potem w czasach PRL-u, malownicze tereny nadwiślańskie tętniły życiem. To właśnie tutaj kwitło życie towarzyskie i kulturalne ówczesnego Sandomierza. Nieopodal mostu samochodowego na Wiśle znajdowała się oblegana latem plaża, a nieco wyżej - przystań żeglugi pasażerskiej, gdzie nawet cumowały napędzane kołem parostatki. Wielu starszych mieszkańców Sandomierza do dziś pamięta obrazy tego miejsca i atmosferę tamtej epoki, nasączonej licznymi imprezami plenerowymi, albo cotygodniowymi zabawami tanecznymi pod gołym niebem.

Na leniwie płynącej Wiśle można było wówczas podziwiać pięknie halsujące łodzie żaglowe, albo rytmicznie przemieszczające się między brzegami kajaki. Z tamtych czasów pozostały jedynie stare fotografie w rodzinnych albumach, a także wspaniałe wspomnienia, utrwalone w pamięci starszych mieszkańców Sandomierza.

Od kilkunastu lat bulwar nad Wisłą był systematycznie zaniedbywany. Nie było pomysłu, aby w pełni wykorzystać **wielki potencjał, jaki drzemie w tym urokliwym miejscu**. Sytuacja nieco się zmieniła kiedy kilka lat temu postanowiono zagospodarować część bulwaru. Dzięki podjętym pracom tereny nadwiślańskie stały się kolejnym, ważnym punktem na bogatej mapie atrakcji turystycznych coraz bardziej obleganego przez turystów zabytkowego Sandomierza. W chwili obecnej do zagospodarowania pozostaje droga połowa bulwaru, która ma olbrzymi potencjał turystyczny.

Użytek ekologiczny, pomniki przyrody

Użytek ekologiczny „**Kamień Plebański**” znajdujący się na terenie miasta tworzy obszar muraw ostnicowych typowych dla stepów

Na terenie Sandomierza indywidualną ochroną objęto 12 obiektów, pomników przyrody. Stanowią je drzewa (lipy drobnolistne, dąb bezszypułkowy i szypułkowy, jesion wyniosły, klon pospolity, buk pospolity) zlokalizowane w Wąwozie Królowej Jadwigi, przy kościołach św. Jakuba i Nawrócenia św. Pawła Apostoła, przy szpitalu, przy Ośrodku Doradztw Rolniczego oraz w parku Piszczele, a także Wąwóz im. Królowej Jadwigi, najciekawszy wśród wąwozów lessowych istniejących w obrębie miasta.

Turystyka krajoznawcza, szlaki edukacyjne

Wąwóz Królowej Jadwigi - naturalny, lessowy wąwóz o długości ok. 500 m i głębokości do 10 m. Wąwóz rozdziela wzgórza Świętojakubskie i Świętopawelskie.

Zdjęcie 17 Wąwóz Królowej Jadwigi

<http://www.przewodnicy.sandomierz.pl/wawozy-w-sandomierzu>

Parki

Park miejski- położony jest na północny zachód od Starego Miasta. Oddalony jest o 650 m od Rynku. W odległości 200 m od znajduje się Park Piszczele, zrewitalizowany niedawno teren zieleni. Park sąsiaduje bezpośrednio z dwiema placówkami edukacyjnymi: liceum Ogólnokształcącym nr II im. Tadeusza Kościuszki oraz Przedszkolem Samorządowym nr 3. Od północy park sąsiaduje z Cmentarzem Katedralnym, od południa z Parafią św. Józefa. Na zachód znajduje się osiedle mieszkaniowe. Powierzchnia Parku wynosi 4,051 ha, co stanowi ok. 0,14 % całkowitej powierzchni miasta Sandomierz (tj. 2869 ha). Park powstał na początku XIX w., jako park publiczny, jeden z wielu Ogrodów Saskich, zakładanych z okazji 100 lecia udostępnienia Ogrodu Saskiego w Warszawie.

Dokładna data założenia jest rozbieżna w różnych opracowaniach. Majdecki podaje datę 1859 r. Rostański uważa, że park powstał w latach 20-tych lub 30-tych XIX w. Dowodzić tej tezy mają dwa rosące symetrycznie buki, w wieku wskazującym na posadzenie w tym okresie (z których do dzisiaj przetrwał już tylko jeden).

Park Piszczele – odnowiony park w którym zlokalizowano: ścieżki spacerowe i rowerowe, skate -park, boiska trawiaste oraz boisko asfaltowe do gry w koszykówkę, altany, a na szczycie Polany Słonecznej - Zielone Centrum Kultury, gdzie zimą uruchamiany jest mini wyciąg narciarski.

Ścieżki rowerowe

Przez powiat sandomierski prowadzi blisko 10 kilometrów trasy Green Velo. Miejski odcinek liczy prawie **trzy kilometry długości**. W województwie świętokrzyskim szlak przebiega przez Sandomierz, Ujazd, Kielce, Oblęgorek, Sielpię do Końskich. W Sandomierzu szlak prowadzi ulicą Krakowską, Jana Pawła II, przez most na Wiśle, ulicą Trześniowską w stronę Podkarpacia.

Szlaki rowerowe

- Sandomierz – Wielowieś – Trześń – Sandomierz, znaki żółte, długość 18 km,
- Sandomierz – Kichary Nowe – Kamień Łukawski – Sandomierz, znaki niebieskie, długość 24 km,
- Sandomierz – Wysiadłów – Zawisełcze – Sandomierz, znaki czarne, długość 22 km.

Szlaki samochodowe

Świętokrzyski Szlak Literacki – Trasa Sandomiersko-Ostrowiecka: Klimontów – Koprzywnica – Sandomierz – Dwikozy – Zawichost – Ożarów – Ćmielów – Ostrowiec Świętokrzyski – Doły Biskupie, brązowe znaki drogowe

Szlaki piesze

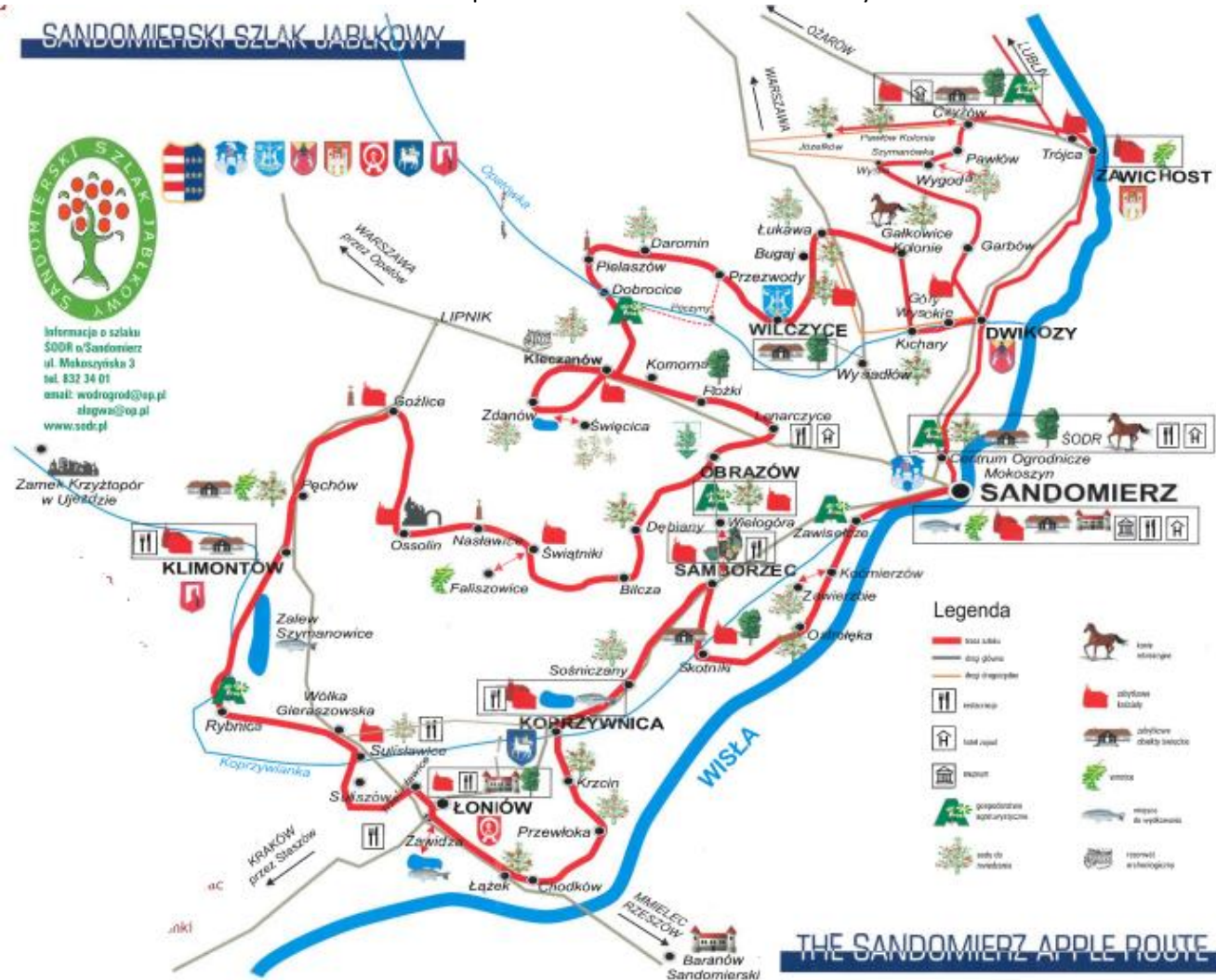
- Gołoszyce – Annopol, znaki czerwone, długość: 107,6 km,
- Chańcza – Pielaszów, znaki zielone, długość 111 km,
- Gołoszyce – Dwikozy, znaki niebieskie, długość 50 km,
- „Szlak Doliny Sanu”: Sandomierz – Leżajsk, znaki żółte, długość 107 km,
- Sandomierz – Majdan Królewski, znaki zielone, długość 66,5 km.

Sandomierski Szlak Jabłkowy

Trasa szlaku licząca 200 km długości to propozycja zapoznania się nie tylko z bogatymi tradycjami sadowniczymi regionu, ale również możliwość odwiedzenia jego najciekawszych miejsc, poznania zabytków architektury i atrakcji kulturowych. Główną oś szlaku stanowi 13 gospodarstw sadowniczych, gdzie odwiedzający je turyści mogą zarówno uzyskać fachową wiedzę z zakresu ogrodnictwa, zapoznać się z najnowszymi technologiami, jak również skosztować i zakupić owoce oraz ich przetwory.

Przebieg szlaku: Sandomierz (0,0 km) – Ostrołęka (10 km) – Skotniki (15 km) – Samborzec (22 km) – Koprzywnica (32 km) – Łoniów (49 km) – Zawidza (52 km) – Łoniów (55 km) – Sulisławice (65 km) – Klimontów (77 km) – Ossolin (87 km) – Obrazów (102 km) – Kleczanów (112 km) – Góry Wysokie (154 km) – Zawichost (179 km) – Sandomierz (200 km)

Mapa nr 2 Sandomierski Szlak Jabłkowy

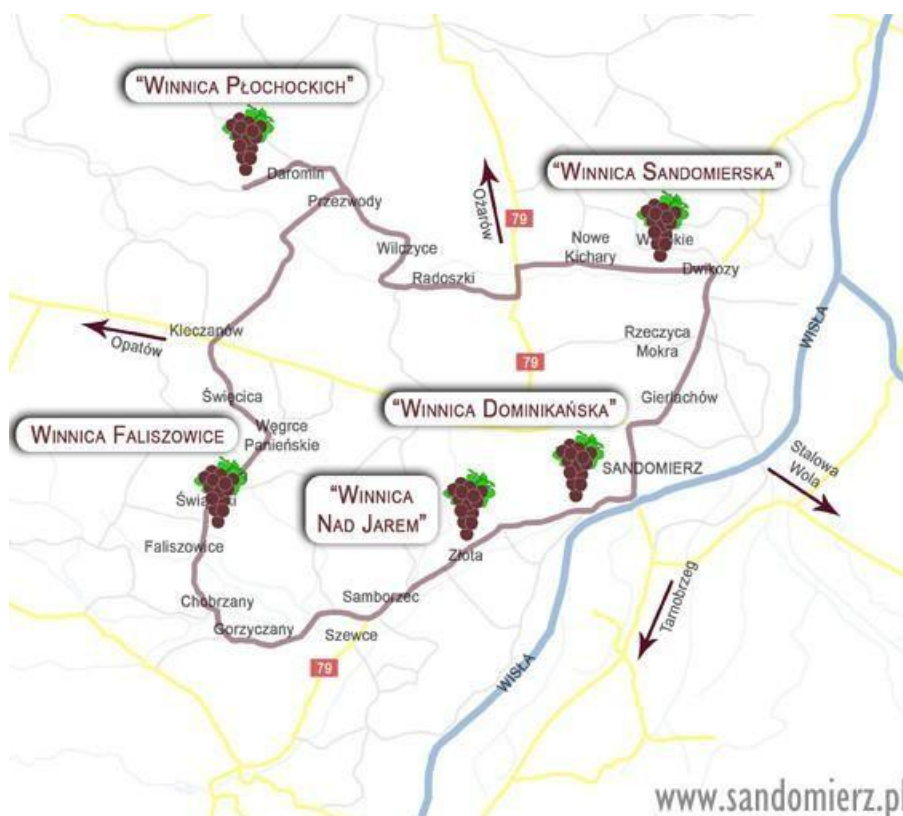

źródło: Sandomierz żyć w ogrodzie

Szlak Winiarski⁸

Na Sandomierszczyźnie, gdzie od XIII wieku z powodzeniem uprawiano winorośl oraz prowadzono sprzedaż wina gronowego eksportowanego do wielu krajów europejskich, utworzyła się Sekcja Winiarska, która za zadanie postawiła sobie zrzeszenie i integrację gospodarzy obecnie prowadzących winnice w regionie. Dzięki specyficznym warunkom geograficznym i klimatycznym uprawa winorośli jest nie tylko możliwa, ale na tyle dobra by pozwalała wytwarzać wysokogatunkowe wino gronowe.

Unikalne warunki klimatyczne zdecydowały o ulokowaniu w regionie kilku winnic, które wyraziły chęć współpracy. Winiarze wraz ze Stowarzyszeniem „Sandomierski Szlak Jabłkowy” postanowili stworzyć "Sandomierski Szlak Winiarski", który stanowić będzie ścieżkę turystyczną prowadzącą po ich gospodarstwach ekologicznych, oferujących nie tylko degustację swoich trunków, oprowadzanie po winnicach i winiarniach, lecz również fachową pomoc w dziedzinie zakładania i prowadzenia amatorskiej produkcji winiarskiej. Obecnie trasa szlaku winiarskiego liczy około 60km i będzie systematycznie powiększana. Niektóre z gospodarstw oferują noclegi dla ekoturystów, lub przygotowuje się do tego typu działalności, tak by mieli Państwo możliwość odpocząć od zgiełku miasta wśród południowych zboczy porośniętych winoroślą z lampką wina w dłoni.

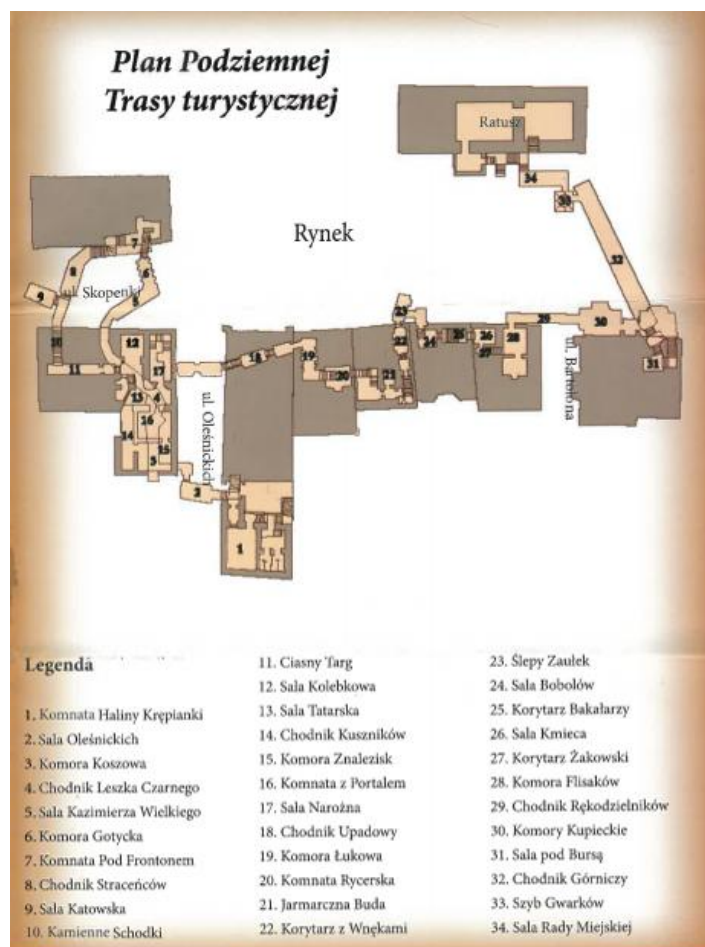
źródło: <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/informacje-dla-turystow/sandomierski-szlak-winiarski>

Miejszem promocji produktów regionalnych jest m.in. Spizarnia Sandomierska, założona przez Fundację Kultury Ziemi Sandomierskiej, co daje możliwość zasmakowania w lokalnych produktach i upowszechnia wiedzę na temat regionalnych specjałów, wytwarzanych w gospodarstwach agroturystycznych oraz przez lokalnych przedsiębiorców, stanowiących dziedzictwo kulinarne regionu.

⁸ <http://www.sandomierz.pl/dla-turysty/informacje-dla-turystow/sandomierski-szlak-winiarski>

Podziemna trasa turystyczna

W dawnych wiekach handel i dobrze zorganizowane cechowe rzemiosło zapewniały zamożność. Średniowieczny Sandomierz leżał na ważnych szlakach handlowych oraz posiadał przywilej składu. Kupcy sandomierscy zajmowali się handlem, sprowadzali towary z różnych stron, dostarczali je również kupcy przyjezdni. Aby magazynować towary konieczne były składy. Sandomierscy kupcy zamknięci w obronnych murach, przy braku powierzchni do budowy składów naziemnych, budowali całe systemy piwnic, pełniących rolę magazynów. Piwnice powstały w okresie XIII - XVI wieku. Drążone były pod kamienicami, podwórkami, placami, a nawet ulicami. Niektóre sięgały do 15m głębokościach, od powierzchni ziemi. Piwnice-magazyny były intensywnie wykorzystywane w okresie wzmożonego handlu. I tak przez wieki powstał prawdziwy podziemny labirynt - można też powiedzieć, że powstało wręcz podziemne miasto. W trakcie prac zabezpieczających część najciekawszych podziemi zachowano i zrobiono trasę o długości około 500 metrów. W skład ciągu złożonego z wyrobisk w trzech kondygnacjach, sięgającego dwanaście metrów pod ziemię, wchodzi autentyczne korytarze i komory, które w kilku miejscach połączono nowymi przejściami. Osłabiona konstrukcja pierwotnych obmurowań ścian i sklepień wymagała w wielu przypadkach zastosowania tak zwanej wtórnej obudowy lub przemurowania pewnej partii muru. Oryginalne wątki wyeksponowano w czołach komór i specjalnie pozostawionych wnękach. W końcowym odcinku zastosowano typową obudowę górniczą na pamiątkę pracujących tu górników z Bytomia. Trasę udostępniono do zwiedzania w grudniu 1977 roku. Dla łatwiejszej orientacji zwiedzających, poszczególne komory i korytarze nazwano. Jest chodnik górniczy, korytarz straceńców, sala katowska, chodnik upadowy, komnata Haliny Krępianki czy komora pod frontonem, w sumie 34

3. Misja rozwoju Miasta Sandomierza

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierz realizuje założenia jakie zostały wskazane w dokumentach strategicznych Miasta tworzonych w ostatnim czasie. Plan działań wpisuje się w misję jaka została nakreślona podczas tworzenia Strategii Rozwoju Miasta Sandomierza.

„Misją miasta Sandomierza jest rozwój pomyślności i dobrobytu mieszkańców w oparciu o spuściznę kulturową i bogate zasoby naturalne oraz popularyzowanie walorów turystycznych i urody miasta - perły w koronie miast królewskich”

Sandomierz - miasto dziedzictwa, historii i relaksu - wykorzystuje swoje potencjały (łagodny klimat dzięki położeniu w Kotlinie Sandomierskiej, najwięcej słonecznych dni w regionie; posiadanie na swoim terenie Wisły – dawniej szlak handlowy; Gór Pieprzowych słynących z róż; przewagi na terenie miasta zieleni, liczne zabytki).

Misja przyczyni się do osiągnięcia celu zakładanego dla działań bazujących na potencjałach endogenicznych, zawartego w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 – 2020.- działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów. Cel ***Poprawione warunki sprzyjające wzrostowi gospodarczemu poprzez wspieranie nowych i wzmocnienie dotychczasowych funkcji społeczno-gospodarczych terenów ze specyficznymi potrzebami.***

Cel ten oraz zakładane w ramach działania rezultaty zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących typów działań:

- budową, rozbudową, modernizacją i wyposażeniem infrastruktury turystycznej, w tym obiektów noclegowych, gastronomicznych, rekreacyjnych i innej infrastruktury turystycznej, w tym ścieżek, tras i szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich) w miejscach atrakcyjnych przyrodniczo, kulturowo i turystycznie wraz z infrastrukturą dodatkową (np. systemy oznakowania i miejsca postoju),
- tworzeniem nowych produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i naturalnego w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i pobudzenia rozwoju gospodarczego,
- realizacją prac konserwatorskich, restauratorskich, prac zabezpieczających przed zniszczeniem oraz robotami budowlanymi prowadzonymi przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub też wpisanych do ewidencji innej niż rejestr Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzeniem prac konserwatorskich, restauratorskich oraz zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego,
- konserwacją, renowacją, zachowaniem, modernizacją, adaptacją obiektów historycznych, zabytkowych oraz poprzemysłowych wraz z otoczeniem i ich przystosowaniem na cele turystyczne,
- pracami konserwatorskimi, pracami restauratorskimi, pracami rekonstrukcyjnymi i adaptacją budynków i budowli o znaczeniu historycznym z możliwością nadania im nowych funkcji oraz budową nowych, rozbudową i przebudową istniejących obiektów funkcjonalnie z nimi powiązanych;
- projektami inwestycyjnymi realizowanymi na obszarach o wysokim stopniu atrakcyjności turystycznej (cenne obiekty zabytkowe oraz walory przyrodnicze i kulturowe)

- rozwojem i modernizacją infrastruktury informacyjnej i promocyjnej, w tym centrami i punktami informacji inwestycyjnej i turystycznej, oznakowaniem obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie i turystycznie.

4. Planowane działania do realizacji wykorzystujące potencjały endogeniczne Sandomierza - Lista powiązanych ze sobą projektów lub typów projektów

Poniżej znajdują się opisy zadań planowanych do realizacji na obszarze Miasta Sandomierza wykorzystujące potencjały endogeniczne miasta. Przedstawione poniżej działania przyczynią się m.in. do rozwoju społeczno – gospodarczego miasta, zwiększenia ruchu turystycznego. Projekty wykorzystują walory obszaru objętego Planem działań do rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej. Realizacja poniższych projektów przyczyni się do tworzenia warunków dla powstawania nowych miejsc pracy, a także zapewnienia trwałości istniejących miejsc pracy. Wśród zadań znajdują się projekty planowane do realizacji zarówno przez Gminę Sandomierz jak i podmioty prywatne. Zaproponowane działania są ze sobą spójne i przyczyniają się do osiągnięcia kreślonej wizji obszaru objętego planem.

Realizacja działań wskazanych poniżej przyczyni się m.in do:

- powstania nowych produktów turystycznych – minimum 15 produktów,
- powstawania nowych miejsc pracy – minimum 44 miejsca pracy powstałe bezpośrednio w wyniku realizacji projektów,
- powstanie ok 200 miejsc pracy pośrednio w wyniku realizacji projektów,
- pełniejszego wykorzystania zasobów endogenicznych Miasta Sandomierza, m.in. poprzez rozwój turystyki kulturowej, edukacyjnej, aktywnej,
- wzrostu konkurencyjności oferty turystyczno-rekreacyjnej Miasta Sandomierza,
- rozwinięcia oferty turystycznej dla turystów kilkudniowych,
- zapewnienie pełnej całorocznej oferty turystycznej
- promocji Miasta,
- zróżnicowania charakteru turystyki,
- rozwoju rynku lokalnego w oparciu o ofertę z zakresu turystyki kulturowej, edukacyjnej aktywnej,
- rozwoju gospodarczego Miasta, np. poprzez pośredni wpływ na wzrostu liczby miejsc pracy w sektorze prywatnym,
- zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej Miasta Sandomierza w dziedzinie turystyki oraz rozwinięcia bazy noclegowej i gastronomicznej.

1 Tytuł projektu	„Podniesienie atrakcyjności turystycznej Sandomierza poprzez wykorzystanie potencjałów endogenicznych”
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	W ramach projektu wdrożone zostaną nowe produkty turystyczne m.in. - nowy szlak turystyczny „Sandomierz - Historia Światłem Malowana”, - trasa kajakowa, - przestrzeń turystyczno – rekreacyjna nad Wisłą
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	Zakres prac: 1. Wykonanie iluminacji najcenniejszych zabytków znajdujących się na obszarze Miasta i wytyczenie nowej trasy turystycznej. 2. Zagospodarowanie Zielonego Bulwaru wraz ze stworzeniem trasy kajakowej. 3. Wykonanie modelu Klasztoru Dominikańskiego (obecny budynek Urzędu Miejskiego) wraz z Kościołem pw. Św. Marii Magdaleny. 4. Oznakowanie Gór Pieprzowych. 5. Renowacja murów obronnych.
4 Wykorzystanie	Projekt zakłada wykorzystanie potencjału kulturowego m.in.: bogatą historię,

potencjałów endogenicznych	liczne zabytki znajdujące się w granicach miasta (na stosunkowo niewielkiej powierzchni sandomierskiego Starego Miasta znajduje się ponad 120 zabytków wszystkich stylów i epok) oraz potencjału przyrodniczego - obszary cenne przyrodniczo - z Góry Pieprzowe - PLH260022, Rzekę Wisłęwraz z bulwarem - Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049
5 Nowe stanowiska pracy	Projekt zakłada stworzenie 6 miejsc pracy.
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	10 000 000,00 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	GMINA SANDOMIERZ

1 Tytuł projektu	„Ścieżka Edukacyjna Małego i Dużego Odkrywcę”
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	Projekt polega na: <ul style="list-style-type: none"> • rozbudowie i modernizacji istniejącego obiektu noclegowego „Noclegi na Leszka Czarnego”. • wdrożeniu i realizacji specjalnej oferty dla rodzin z małymi dziećmi. Projekt zakłada wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturowego najstarszej części Sandomierza w okolicy planowanej inwestycji.
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	Stworzenie nowych miejsc noclegowych w korzystnych cenach poprzez rozbudowę i modernizację obiektu. Uatrakcyjnienie oferty turystycznej dla rodzin z dziećmi: <ul style="list-style-type: none"> • stworzenie sali edukacyjno-multimedialnej dla dzieci pod opieką animatora, • opracowanie, wyznaczenie i promocja nowej ścieżki edukacyjnej dla rodzin z dziećmi, • budowa parkingu na terenie inwestycji, • budowa placu zabaw, • odtworzenie i wykonanie istniejącej niegdyś „półziemianki” jako elementu obszernej osady otwartej pochodzącej z okresu około X-XIII w. n. e. oraz stanowiska rzemieślniczo-handlowego na terenie inwestycji.
4 Wykorzystanie potencjałów endogenicznych	Projekt zakłada wykorzystanie potencjału kulturowego i przyrodniczego okolicy planowanej inwestycji. Czerpie zasoby wiedzy o najstarszych otwartych osadach, rynku rzemieślniczo-handlowym i w związku z tym wyznacza dawne ścieżki komunikacyjne i wodne.
5 Nowe stanowiska pracy	Projekt zakłada stworzenie 1 miejsca pracy.
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	400 000,00 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	Textoprint Justyna Wojdan

1 Tytuł projektu	Turystyka Prozdrowotna PLUS
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	Projekt ma na celu rozszerzenie oferty Centrum Zdrowia SALUS o pobyty 1-2 tygodniowe w ramach turystyki prozdrowotnej, łączącej typowe usługi rehabilitacyjno-rekreacyjne z turystyką historyczną i krajoznawczo-

	przyrodniczą, co ma uatrakcyjnić gościom pobyt w Sandomierzu i skłonić ich do dłuższych pobyków aniżeli tylko weekendowe.
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	Prace budowlane polegające na: <ul style="list-style-type: none"> • dobudowaniu windy wewnętrznej przystosowanej dla osób poruszających się na wózkach, • modernizacji istniejących pomieszczeń noclegowych i zaplecza rekreacyjnego oraz ich przebudowę w celu przystosowania dla osób niepełnosprawnych. • poprawę warunków bezpieczeństwa dla gości poprzez modernizację i rozbudowę systemów: SAP i oddymiania. • doposażenie pomieszczeń noclegowych w odbiorniki TV, sprzęt AGD, • wymianę części wyposażenia meblowego. • doposażenie części rekreacyjnej – zakup urządzeń rekreacyjno-rehabilitacyjnych (w tym do wodolecznictwa) oraz innych (również charakterze innowacyjnym).
4 Wykorzystanie potencjałów endogenicznych	Projekt ukierunkowany jest na zwiększenie dostępności do zasobów kulturowych, przyrodniczych i przestrzennych Ziemi Sandomierskiej poprzez podwyższenie komfortu warunków pobytowych dla potencjalnych klientów, tak aby chętniej podejmowali decyzje o dłuższym pobycie w Sandomierzu, oraz przystosowanie do pobytu osób niepełnosprawnych. Służyć temu ma także program dodatkowych atrakcji, oferowanie gościom kompleksowej informacji turystycznej oraz pomocy logistycznej na etapie planowania jak i realizowania wycieczek.
5 Nowe stanowiska pracy	Zwiększenie liczby gości korzystających z turnusów rekreacyjno-rehabilitacyjnych będzie się przekładało nie tylko na zwiększenie liczby pracowników bezpośrednio ich obsługujących w naszej firmie ale także w firmach z nami współpracujących (np. oferujących wyżywienie)
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	1 000 000,00 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	Doradztwo, Szkolenia i Zarządzanie w Ochronie Zdrowia – Wacław Kruk

1 Tytuł projektu	Hotel Wellness SPA Konferencyjny „ Królewski ****”
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	Celem projektu jest uruchomienie Hotelu 4* w centrum Sandomierza przy Starówce, który w oparciu o zasoby endogeniczne – m.in. bogata kultura, zabytki i rolnictwo będzie świadczył usługi w zakresie noclegów, restauracji hotelowej, gabinetów odnowy i sal konferencyjnych.
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	Budowa obiektu hotelowego wraz z jego wyposażeniem i uruchomieniem świadczenia usług w zakresie centrum konferencyjnego i SPA.
4 Wykorzystanie potencjałów endogenicznych	Hotel będzie zlokalizowany w pobliżu Zamku i najważniejszych zabytków w Sandomierzu, dlatego będzie wykorzystywał do przyciągnięcia klientów zarówno atrakcyjne położenie, jak również zasoby kulturowe w postaci tradycji Miasta Królewskiego – wykorzystanego w nazwie Hotelu, jak również cyklicznych imprez kulturalnych odbywających się w Sandomierzu, a także na terenie powiatu sandomierskiego związanego m.in. z tradycją rycerską, szlakiem jabłkowym i winnicami sandomierskimi. Zasoby naturalne – powiat

	sandomierski charakteryzuje się sadownictwem oraz dzięki specyficznemu mikroklimatowi możliwością uprawy winnic i produkcji regionalnych win, dlatego w restauracji i w usługach z obszaru wellness –SPA, które będą świadczone w Hotelu będą wykorzystywane produkty naturalne od lokalnych dostawców.
5 Nowe stanowiska pracy	Projekt zakłada utworzenie nowych miejsc pracy – 18 etatów m.in. na stanowiskach recepcjonistka - 5, pokojowa - 2, Kierownicy hotelu, pracownik techniczny, specjalista ds. sprzedaży i marketingu, kucharz -2, pomoc kuchenna, kelner – 2, pracownicy SPA – 3 osoby.
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	14 000 000,00 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	FUH PERFEKT

1 Tytuł projektu	Zwiększenie oferty turystycznej firmy AM Lipiec.
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	Projekt przewiduje wyremontowanie budynku starego kasyna. Dzięki temu będzie możliwa modernizacja i utworzenie nowych miejsc noclegowych. Będzie to ok. 20 miejsc hotelowych położonych w urokliwym miejscu, co zapewni z jednej strony komfort, ale i poczucie domowej atmosfery. W ramach projektu stworzony będzie także park miniatur, dzięki któremu goście będą mogli zwiedzić zabytki woj. Świętokrzyskiego w miniaturze. Uzasadnieniem dla projektu jest to, że powstaną nowe miejsca pracy, nowe miejsca hotelowe a przede wszystkim podniesie się jakość i zwiększy ilość miejsc hotelowych w Sandomierzu.
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	Projekt przewiduje m.in : 1. Remont i modernizację budynku byłego kasyna 2. Stworzenie parku miniatur: 3. Zakup i wdrożenie systemu e-hotel, umożliwiające działanie bez recepcjonisty
4 Wykorzystanie potencjałów endogenicznych	Projekt wykorzystuje potencjał historyczny i przyrodniczy.
5 Nowe stanowiska pracy	W ramach projektu powstanie 10 nowych miejsc pracy
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	8.000.000,00 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	A.M. Lipiec s.c.

1 Tytuł projektu	Opowieść prawdziwa i legendarna o królewskim grodzie Sandomierzu i jego sławnych mieszkańcach, od czasów zaprzeszłych do dnia dzisiejszego
2 Krótki opis projektu i jego uzasadnienie	Stworzenie interaktywnej ekspozycji na temat walorów kulturowych Miasta Sandomierza. Celem projektu jest zapoznanie turystów z historią miasta oraz jego najcenniejszymi zabytkami i atrakcjami kulturowymi, przyrodniczymi. W ramach projektu zostanie stworzone nowe miejsce zaopatrujące

	zwiedzających Sandomierz w wiedzę, pomoce turystyczne i pamiątki nawiązujące do bogatych dziejów miasta.
3 Najważniejsze działania przewiduje projekt?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prace konserwatorskie przy elewacji Kamienicy Olesińskich 2. Modernizacja wnętrza pod nową ekspozycję
4 Wykorzystanie potencjałów endogenicznych	Projekt bazuje na potencjale historycznym i kulturowym miasta.
5 Nowe stanowiska pracy	W ramach projektu powstaną 3 nowe miejsca pracy
6 Szacunkowy koszt realizacji przedsięwzięcia	1 400 000 zł
7 Realizator przedsięwzięcia (Wnioskodawca)	Graal Artur Wnuk

Projekty komplementarne z działaniami planowanymi do realizacji w ramach Planu działań

L.p.	Beneficjent	Tytuł	Wartość inwestycji	Okres realizacji	Program/działanie	Na czym polega/polegał projekt?
Przedsiębiorcy						
1	F.H. "VOOY" F.H.U. Jolanta Marzec "Dworek Ojca Mateusza" ul. Zacisze 11, 27-600 Sandomierz	Współczesne zarządzanie firmy w oparciu o tradycję i zasoby lokalne	95.770,26 zł	24.03.2014 – 30.09.2014	Projekt pn. „Góry Świętokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność, wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	Organizowanie wesel i przyjęć o charakterze regionalnym w otoczeniu dworku jak i poza nim. Organizowane przyjęcia nawiązują do dawnej obrzędowości. Organizowanie targów i jarmarków oferujących produkty i żywność regionalną Rozszerzenie menu ogródka gastronomicznego o dania regionalne.
2	Żegluga Śródlądowa Tadeusz Prokop ul. Kochanowskiego 10, 27-600 Sandomierz	Natura w turystyce- rozwój żeglugi edukacyjno- turystycznej po rzece Wiśle	260754,41 zł	01.05.2014 – 02.03.2015		Świadczenie usługi polegających na organizowaniu wycieczek ornitologicznych, rejsów ornitologiczne po Wiśle.
3	Biforia Sałata Jerzy ul. Rynek 31b/5, 27-600 Sandomierz	Produkcja nalewek regionalnych – dziedzictwem kulinarnym świętokrzyskiego	211 855,99 zł	18.03.2014 – 14.12.2014		Projekt polegał m.in. na wprowadzeniu nowego produktu regionalnego wytwarzanego z regionalnych owoców.
4	JMC Jacek Małuszyński ul. Baczyńskiego 10/21, 27 - 600 Sandomierz	Centrum rekreacji i edukacji ekologicznej w Górach Pieprzowych	164 510,75 zł	18.03.2014 – 31.07.2015		Projekt zakładał utworzenie kompleksowego „Centrum rekreacji i edukacji ekologicznej w Górach Pieprzowych” Centrum oferuje następujące usługi: 1. plenerowe zajęcia ekologiczne, w tym warsztaty / eventy / spotkania integracyjne / gry terenowe 2. Regionalne potrawy. 3. Wypożyczalnia rowerów 4. Kiosk z pamiątkami

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

						5. Organizacja własnych wycieczek
5	Firma Handlowo Usługowa Krystyna Wojciechowska ul. Mariacka 2, 27-600 Sandomierz	Lody na Mariackiej – nowa perspektywa firmy	156 977,22 zł	18.03.2014 – 31.08.2014		Projekt polegał na wprowadzeniu do sprzedaży nowego typu lodów na rynku, tak zwane świderki, inaczej lody amerykańskie, dodatkowo wprowadzenie lodów tradycyjnych gałkowych marki Grycan jako uzupełnienie również ich brak. Podawanie soków z Sandomierskich Sadów zdrowe nie konserwowane naturalne zmrożone soki.
6	F.H.U FOX Piotr Cybula ul. Holownicza 6, 27-600 Sandomierz	"Restauracja Regionalna Świętokrzyska"	235 073,04 zł	06.02.2015 – 31.12.2015		Projekt polegał na uruchomieniu restauracji. Restauracja Regionalna Świętokrzyska to połączenie restauracji z warsztatami wypieku chleba oraz wyrobem masła.
7	Lunch Cafe Edyta Wnuk s.c. ul. Opatowska 2 A, 27 - 600 Sandomierz	"Wzbogacenie zaplecza turystycznego województwa świętokrzyskiego poprzez poszerzenie i dywersyfikację działalności firmy Lunch Cafe Edyta Wnuk s.c."	232 199,40 zł	06.02.2015 – 31.12.2015	Projekt pn. „Góry Świętokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność, wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	Projekt polegał na wprowadzeniu nowych produktów takich jak: <ul style="list-style-type: none"> • poszerzenie oferty gastronomicznej o sprzedaż regionalnych podplomyków i macy świętokrzyskiej oraz pizzy, również z możliwością zakupu na wynos w kawałkach; • możliwość skorzystania z ogródka zewnętrznego przy lokalu; • wynajem pojazdów – skuterów turystom, planującym odwiedzenie lokalnych atrakcji turystycznych; • wernisaże prac lokalnych artystów odbywające się w lokalu. • strona internetowa firmy.
8	DOMEX S. Biernat i Wspólnicy – Spółka Jawna ul. Opatowska 11, 27-600 Sandomierz	"Pokoje gościnne na szlaku jabłkowym"	267 136,67 zł	06.02.2015 -31.07.2015		Projekt polegał na rozwoju firmy DOMEX, poprzez rozszerzenie jej działalności na bazie zasobów lokalnych o usługi branży turystycznej, a także uruchomienie punktu sprzedaży przy recepcji zabawek z drewna, pamiątek i ozdób związanych z obrzędami świątecznymi i innymi co związane jest z utworzeniem dodatkowych miejsc pracy.

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

						Propagowanie sprzedaży lokalnych produktów.
9	Urszula Puzio Usługi turystyczne "ULA" ul. Mokra 22, 27 – 600 Sandomierz	"Wzmocnienie konkurencyjności firm poprzez poszerzenie oferty turystycznej regionu o nowy produkt turystyczny – organizowanie wycieczek własnym busem po okolicy Sandomierza"	80 600,00 zł	06.02.2015 -31.07.2015		W wyniku realizacji projektu nastąpiło wdrożenie do oferty firmy nowego produktu turystycznego – wycieczek busem do atrakcyjnych miejsc w rejonie Gór Świętokrzyskich
10	Doradztwo, Szkolenia i Zarządzanie w Ochronie Zdrowia – Wacław Kruk	Podniesienie efektywności energetycznej oraz wprowadzenie OZE w budynku Domu Wycieczkowego Centrum Zdrowia SALUS w Sandomierzu			Działanie 3.2 RPOWŚ na lata 2014-2020 Efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii w przedsiębiorstwach.	Zwiększona efektywności energetyczna przedsiębiorstw prowadzących działalność w województwie świętokrzyskim
11		„Turystyka Zdrowotna PLUS”	Planowane do złożenia		Działanie 2.5 RPOWŚ na lata 2014-2020 Wsparcie inwestycyjne sektora MŚP	-
Organizacje pozarządowe						
1	Stowarzyszenie Sandomierski Szlak Jabłkowy ul. Mokoszyńska 3; 27-600 Sandomierz	Na sandomierskim szlaku - promocja Ziemi Sandomierskiej w oparciu o 50 atrakcji pięciu szlaków turystycznych Stowarzyszenia Sandomierski Szlak Jabłkowy (SSJ)	64 500,00	Lipiec 2013 – czerwiec 2014	Projekt pn. „Góry Świętokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność,	Projekt zakładał współpracę 35 członków Sandomierskiego Szlaku Jabłkowego, 10 samorządów oraz 30 lokalnych instytucji, organizacji i osób z terenu powiatu sandomierskiego w oparciu o wypracowanie wspólnych narzędzi promocji regionu bazujących na 50 atrakcjach zlokalizowanych na 5-ciu wytypowanych szlakach SSJ to jest na szlaku: agroturystycznym, winiarskim, artystycznym, apetycznym, aktywnym. W ramach projektu zrealizowano następujące działania:

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

		zlokalizowanych w powiecie sandomierskim			wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	1. Zaktualizowano zasoby SSJ, pogłębiono go o dodatkowy bilans zasobów zlokalizowanych na 3 nowych szlakach (apetyczny, artystyczny, aktywny); 2. Wdrożono nowe narzędzia promocji SSJ: portale partnerów i społecznościowe, ulotki tematyczne, wizytówki (zawieszki), tablice „witacze”, namiot wystawowy oznakowany co do rodzajów szlaków, szafa ekspozycyjna spiżarni sandomierskiego szlaku, wirtualna galeria sandomierskiej spiżarni 3. Dotarto z informacją o atrakcjach SSJ do nowych potencjalnych odbiorców poprzez wymianę wizytówek w ramach członków szlaku i organizacji współpracujących oraz prezentacją SSJ w miejscowościach o znacznym ruchu turystycznym (Centrum Bajki Pacanów, Bałtów, Święty Krzyż, Sandomierz).
2	Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej Rynek 25/26; 27-600 Sandomierz	Spiżarnia Sandomierska - promocja produktów regionalnych Ziemi Sandomierskiej	48 000,00	Lipiec 2013 – czerwiec 2014		W ramach projektu uruchomiono punkt handlowy skupiający powstałe i powstające produkty Ziemi Sandomierskiej, ze szczególnym uwzględnieniem lokalnych wyrobów spożywczych. Projekt zakładał wykorzystanie lokalu położonego nieopodal Rynku Starego Miasta – przy ul. Sokolnickiego 10 i jego nieznaczną adaptację do celów handlowych oraz promocyjnych dla lokalnych produktów. Uruchomiono otwartą stałą sprzedaż produktów lokalnych, w sezonie turystycznym również w weekendy poza sezonem. Projekt zakładał, promocję produktów lokalnych.
3	Polskie Towarzystwo Turystyczno - Krajoznawcze Oddział im. A. Patkowskiego w Sandomierzu	Sandomierski Szlak Regionalny "Dokoła Gór Świętokrzyskich"	55 000,00	Lipiec 2013 – styczeń 2014	Projekt pn. „Góry Świętokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu	W ramach projektu zbudowano szlak pieszo-rowerowego z wykorzystaniem już istniejących szlaków pieszych i rowerowych. Jednocześnie odnowiono już istniejące szlaki piesze i rowerowe na odcinkach pokrywających się z projektowanym realizowanym w ramach projektów Szlakiem Regionalnym. Powstały Szlak Rowerowy promowano przy wykorzystaniu strony internetowej,

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

	ul. Rynek 12; 27-600 Sandomierz				Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność, wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	mapy, przewodników, szkoleń, konferencji i rajdów rowerowych. Zrealizowany projekt przyczynił się do promocji i reklamy regionu jak i w sposób znaczący umożliwił poznanie i przybliżył historię, kulturę, sztukę i walory przyrodnicze regionu, umożliwił wymianę informacji i podniósł standard i bezpieczeństwo wędrowników.
4	Stowarzyszenie Edukacyjno - Wychowawcze "Jabłoń" ul. Piszczele 4; 27- 600 Sandomierz	Festiwal Krzemień Pasiasty – Kamień Optymizmu	52 790,00	Lipiec 2013 – listopad 2013		W ramach projektu zorganizowano festiwalu, w ramach którego odbyły się warsztaty z tworzenia biżuterii wykorzystującej krzemień pasiasty. Wystawy wykorzystujące historyczne bogactwo Sandomierza. Działania projektu zgodne były z celem projektu tj. podniesieniem umiejętności uczestników warsztatów festiwalowych, podniesieniem aktywności społecznej mieszkańców miasta, wzbogaceniem oferty turystycznej Sandomierza, podniesieniem świadomości mieszkańców i turystów na temat zasobów Regionu Gór Świętokrzyskich.
5	Towarzystwo Naukowe Sandomierskie ul. Opatowska 17, 27-600 Sandomierz	Powrót do tradycji winiarskich Ziemi Sandomierskiej	50 178,00	Lipiec 2013 – luty 2014		Projekt realizowany w oparciu o WINNICĘ ŚWIĘTEGO JAKUBA w Sandomierzu, która jest częścią Sandomierskiego Szlaku Winiarskiego. Winnica stanowiła „centrum edukacyjne” projektu, którego celem było odtworzenie tradycji winiarskich na Ziemi Sandomierskiej sięgających XIII wieku. Działania zrealizowane w ramach projektu to: szkolenia i pokazy dla uczniów, studentów, producentów i potencjalnych producentów winnej latorośli oraz prowadzących działalność turystyczną i agroturystyczną. Tematyką przekazów szkoleniowo- informacyjnych była technologia uprawy winorośli oraz produkcja wina gronowego opartego na lokalnym surowcu, która niegdyś cieszyła się uznaniem w skali Europy. Ponadto opracowano i wydrukowano dwie wersje etykiet dla wina czerwonego i białego, które nawiązując do tradycji winiarskich związanych z Zakonem

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

						Dominikanów, będą pełniły ważną rolę w promocji walorów tego regionu i wykazaniu jego atrakcyjności. Działania promocyjne, do których należały między innymi: wykonanie szyldu winnicy, wydruk informatorów i folderów. Realizacja projektu zakończona została konferencją podsumowującą wyniki projektu, dokumentującą w formie materiałów konferencyjnych historię uprawy winorośli na Ziemi Sandomierskiej oraz wskazującą możliwości rozwoju enoturystyki opartej na lokalnych zasobach surowca, tradycjach i walorach klimatyczno-przyrodniczych.
Uruchamiający działalność						
1	"DRONISKO.PL" Konrad Sobieraj ul. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego 6 lok. 20 27-600 Sandomierz	Firma zajmująca się fotografią lotniczą obiektów zabytkowych, wideofilmowaniem z powietrza oraz tworzeniem wirtualnych wycieczek.	40.000 zł	2015.07- 2016.07	Projekt pn. „Góry Świątokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność, wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	Projekt polegał na wprowadzeniu usługi fotografia lotnicza oraz wideofilmowanie
2	SKYMASTER Rafał Łukawski ul. dr. Feliksa Milberta 8 lok. 26 27-600 Sandomierz	SKYMASTER – Nowa era fotografii. Lepsza wizja naszego regionu.	40.000 zł	2015.07- 2016.07		Firma świadczy usługi z zakresu fotografii i wideofilmowania z perspektywy lotu ptaka z wykorzystaniem bezzałogowych statków powietrznych
3	Cyryl Karwat Dwa Koty ul. Zamkowa 8 27-600 Sandomierz	Dwa koty	40.000 zł	2015.08 - 2016.08		W wyniku projektu rozpoczęto wytwarzanie pamiątek dokumentujących i popularyzujących lokalne zasoby kulturowe, w tym pamiątek ceramicznych oraz ich reprodukcji opartych na fotografii i druku cyfrowym.
Jednostki sektora finansów publicznych						
1	Gmina Miejska	Proza miasta	59 200,00 PLN	01.05.2016	Projekt pn. „Góry	Celem projektu była popularyzacja literatury – prozy,

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

	Sandomierz			– 30.09.2016	Świętokrzyskie naszą przyszłością”, współfinansowany ze środków szwajcarskich w ramach Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy Priorytet 1: Bezpieczeństwo, stabilność, wsparcie reform; Obszar tematyczny nr 1: Inicjatywy na rzecz rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych	związanej z regionem poprzez postać pisarza i treści powieści w formie „spaceru miejskiego” w otwartej przestrzeni miejskiej – mury, obiekty zabytkowe, wystawy sklepowe, ulice. Wzajemne kształtowanie tkanki miejskiej : historia-architektura – mieszkańcy.
2.	Gmina Miejska Sandomierz	Rewitalizacja Starego Miasta w Sandomierzu - Bulwar Piłsudskiego	16 668 576.50	14.08.2009-01.07.2011	fundusz: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego program: Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego działanie: 6.1. Wzmocnienie regionalnych i sub-regionalnych ośrodków wzrostu dziedzina: rewitalizacja	Przedmiotem Projektu była rewitalizacja terenu Bulwaru Piłsudskiego o łącznej powierzchni 6,66107 ha, w tym: • przystosowanie kanału portowego do uprawiania sportów wodnych, • budowa i wyposażenie nowego budynku sportów wodnych, • zagospodarowanie nadbrzeża Wisły oraz stworzenie nowych obszarów o charakterze sportowo- rekreacyjnym, w tym m.in.: - parkingu wraz z drogami dojazdowymi, - przystani (port) sprzętu pływającego, - przeprawy promowej dla umożliwienia komunikacji pomiędzy zachodnią i wschodnią częścią Bulwaru, - stanowiska postojowego sandomierskiej żeglugi pasażerskiej, - placu zabaw dla dzieci, - sceny plenerowej w formie okrągłego utwardzonego placu, - placu wielofunkcyjnego,

						<ul style="list-style-type: none"> - pomostu ruchomego wielofunkcyjnego, - promenady równoległej do brzegu Wisły. <p>Na terenie Bulwaru w budynku sportów wodnych utworzony został lokalny punkt informacji turystycznej</p>
3.	Gmina Miejska Sandomierz	Wzmocnienie zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego miasta Sandomierza	6 576 025.09	25.11.2005-31.10.2006	<p>Fundusz: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego program: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego działanie: 1.4. Rozwój turystyki i kultury dziedzina: turystyka</p>	<p>Projekt był jednym z najciekawszych, a zarazem największych sandomierskich przedsięwzięć realizowanych w ramach ZPORR. W ramach projektu dofinansowanego ze środków Unii Europejskiej wykonano:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rewitalizację wąwozu Piszczele i urządzenie tam miejskiego parku wypoczynku i rekreacji, • przebudowę i zagospodarowanie Małego Rynku na Sandomierskiej Starówce, • renowację i konserwację obiektów zabytkowych: Ratusza i Bramy Opatowskiej. <p>Dzięki urządzeniu zieleni niskiej i wysokiej, utworzeniu ścieżek pieszych, pieszo-rowerowych, pieszo-jezdných, skateparku, zadaszonych altan, miejsc do grillowania, a nawet mini-wyciągu narciarskiego, sandomierska starówka stała się miejscem bardzo atrakcyjnym. Elementem wyróżniającym park Piszczele jest aleja szachowa z powiększonymi ok. 50-krotnie kamiennymi kopiami wczesnośredniowiecznych figur szachowych, znalezionych w Sandomierzu niedaleko wąwozu. Zagospodarowanie Małego Rynku polegało na uzupełnieniu przestrzeni placu o nowe niewielkie elementy małej architektury poprzez budowę fontanny i źródła (z doprowadzeniem niezbędnej infrastruktury), ustawienie stalowych ławek, stojaków na rowery, donic na kwiaty co przywróci temu miejscu atrakcyjność i użyteczność.</p> <p>Gotycka brama wjazdowa do miasta wzniesiona w XIV wieku jest jedyną z czterech bram w murach obronnych. Trzy pozostałe uległy zniszczeniu. Na północnej elewacji</p>

						bramy opatowskiej znajduje się oryginalna prowadnica, po której opuszczano kratę. Brama z renesansową attyką poddana została zabiegom remontowo-konserwatorskim przy użyciu nowoczesnych technologii, dzięki czemu przywrócono jej wygląd zbliżony do oryginału. Realizacja inwestycji przyczyniła się do rozwoju ekonomicznego miasta i regionu z zachowaniem jego naturalnych atutów i stała się atrakcją zarówno dla mieszkańców jak i turystów. Na uwagę zasługuje fakt, że projekt ten był projektem kompleksowym, łączącym zagadnienia ochrony i zabezpieczenia dóbr dziedzictwa kulturowego z działaniami inwestycyjnymi, mającymi na celu stymulowanie wzrostu społeczno-gospodarczego poprzez rozwój turystyki.
4.	Gmina Miejska Sandomierz	Wzmocnienie zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego miasta Sandomierz - etap II	9 044 568,68	06.08.2009-29.12.2010	<p>fundusz: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego</p> <p>program: Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego</p> <p>działanie: 2.3. Promocja gospodarcza i turystyczna regionu</p> <p>dziedzina: turystyka</p>	<p>W ramach projektu połączono tereny nadwiślańskie ze Starym Miastem oraz Parkiem Piszczele w Sandomierzu. Inwestycja obejmowała wykonanie następujących elementów:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowę ciągów komunikacyjnych wraz z robotami towarzyszącymi, o łącznej długości 0,817 km, w tym: <ul style="list-style-type: none"> - ciąg pieszo-rowerowy od ul. Krakowskiej do Wąwozu Piszczele, - ciąg pieszo-jezdny wzdłuż ul. Podwale Dolne - ciąg pieszy między ulicami Podwale Dolne - Tatarska, - ciąg pieszy między ulicami Podwale Dolne - Podwale Górne, • budowę parkingu u zbiegu ulic Podwale Górne i Podwale Dolne, • wykonanie zagospodarowanie terenu u zbiegu ciągów pieszo-rowerowego, pieszo-jezdnego i pieszego jako Placu Spotkań (Rawelin), składającego się z części komunikacyjnej (ciągi piesze, place i schody

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza

						<p>terenowe) oraz części zielonej (żywoploty, nasadzenia kwiatowe, trawiaste zbocza, szpaler drzew),</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowę budynku szaletu miejskiego o konstrukcji żelbetowej monolitycznej wraz z przyłączami wody zimnej, kanalizacji sanitarnej i energetycznym, wyposażonego w wewnętrzne instalacje wodno-kanalizacyjne i elektryczne.
5.	Caritas Diecezji Sandomierskiej	Rozwój usług edukacyjnych i rehabilitacyjnych w Ośrodku 'Radość Życia' w Sandomierzu	1 808 035 euro	Luty 2007 - kwiecień 2011	Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy Priorytet 5: Opieka zdrowotna i opieka nad dzieckiem	Celem projektu było stworzenie i działanie Szkoły Specjalnej Przysposabiającej do Pracy niepełnosprawne dzieci i młodzież, co ma na celu zwiększenie poziomu zatrudnienia wśród niepełnosprawnej młodzieży.
6.	Caritas Diecezji Sandomierskiej	Zabytkowy Zespół Szpitalno-Kościelny Św. Ducha w Sandomierzu kontynuatorem tradycji dobroczynności	1 886 850,99 zł	24.04.2007 – 31.07.2010	Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 -2013; Osi priorytetowa 5. Wzrost jakości infrastruktury społecznej oraz inwestycje w dziedzictwo kulturowe turystykę i sport, Działanie 5.3 Inwestycje w sferę dziedzictwa kulturowego turystyki i sportu	Celem projektu było spełnienie przez zmodernizowany obiekt funkcji, jakimi są: rozszerzenie bazy turystycznej przez usługi hotelowo-gastronomiczne. Stworzenie kawiarni obsługiwanej przez osoby niepełnosprawne da możliwość pełnej integracji ze społeczeństwem i stworzy 25 nowych miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych. Realizacja projektu ułatwiła szeroki dostęp do dóbr kultury zarówno społeczności lokalnej jak i osobom przyjeżdżającym do Sandomierza w celach turystycznych.

Wszystkie powyżej opisane projekty bazowały na potencjałach endogenicznych Miasta Sandomierza i miały na celu m.in. wzrost rozwoju społeczno – gospodarczego, promocję miasta, zwiększenie dostępu do dóbr kultury, zwiększenie oferty turystycznej i rekreacyjnej.

5. Wpływ realizacji dokumentu na przedsiębiorczość i powstawanie nowych miejsc pracy

Jednym z efektów wdrożenia Planu Działania będzie wygenerowanie **nowych stałych miejsc pracy**. Zakłada się, iż bezpośrednio powstanie **44 nowe miejsca pracy**. Zgodnie ze złożonymi fiskalami projektowymi w ramach poszczególnych działań powstaną następujące miejsca pracy:

1. **„Podniesienie atrakcyjności turystycznej Sandomierza poprzez wykorzystanie potencjałów endogenicznych”**. Założono iż w wyniku realizacji projektu powstanie co najmniej **6** miejsc pracy dla osób z odpowiednim wykształceniem, przygotowaniem i doświadczeniem zawodowym, zatrudnionych na stanowiskach: **Przewodnik**
Zakres obowiązków na stanowisku przewodnik oprowadzanie turystów/ odwiedzających Sandomierz po wybranych obiektach i udzielanie o nich fachowej informacji, sprawowanie opieki nad grupami zorganizowanymi.
2. **„Ścieżka Edukacyjna Małego i Dużego Odkrywcy”** - Projekt zakłada stworzenie **1** miejsca pracy.
3. **Turystyka Prozdrowotna PLUS**. Założono iż w wyniku realizacji projektu powstanie co najmniej **6** miejsc pracy.
4. **Hotel Królewski Konferencyjny WELLNESS – SPA w SANDOMIERZU** projekt zakłada utworzenie nowych miejsc pracy – **18** m.in. na stanowiskach recepcjonistka - 5, pokojowa - 2, Kierownicy hotelu, pracownik techniczny, specjalista ds. sprzedaży i marketingu, kucharz -2, pomoc kuchenna, kelner – 2, pracownicy SPA – 3 osoby.
5. **Zwiększenie oferty turystycznej firmy AM Lipiec** - projekt zakłada utworzenie co najmniej 10 miejsc pracy
6. **Opowieść prawdziwa i legendarna o królewskim grodzie Sandomierzu i jego sławnych mieszkańców, od czasów zaprzyszłych do dnia dzisiejszego** – projekt zakłada utworzenie co najmniej **3** miejsc pracy

Dodatkowo zakłada się iż w wyniku realizacji inwestycji nastąpi rozwój społeczno – gospodarczy Sandomierza co wpłynie m.in. na powstawanie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach działających na terenie miasta w branży turystycznej i okołoturystycznej. Zakłada się iż pośrednio w wyniku wdrożenia Planu działań powstanie ok **200 stałych miejsc pracy**.

Projekt wpłynie na osiągnięcie następujących wskaźników mierzalnych:

- Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) - 6
- Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach (EPC) -38
- Liczba wspartych obiektów turystycznych i rekreacyjnych [szt.] – 5
- Długość utworzonych szlaków turystycznych [km] - 10 km
- Liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych [szt.] - 1

6. Źródła finansowania działań

Tabela 4 Źródła finansowania działań w ramach Planu Działań

Tytuł projektu	Podmiot realizujący	Wartość projektu	Finansowanie
„Podniesienie atrakcyjności turystycznej Sandomierza poprzez wykorzystanie potencjałów endogenicznych”.	GMINA SANDOMIERZ	10 000 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020
„Ścieżka Edukacyjna Małego i Dużego Odkrywcę”	Textoprint Justyna Wojdan	400 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020
<i>Turystyka Prozdrowotna PLUS.</i>	Doradztwo, Szkolenia i Zarządzanie w Ochronie Zdrowia – Wacław Kruk	1 000 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020
Hotel Królewski Konferencyjny WELLNESS – SPA w SANDOMIERZU	FUH PERFEKT	10 000 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, działanie 2.5 Wsparcie inwestycyjne sektora MŚP i Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020
Opowieść prawdziwa i legendarna o królewskim grodzie Sandomierzu i jego sławnych mieszkańcach, od czasów zaprzeczonych do dnia dzisiejszego	Graal Artur Wnuk	1 400 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020
5Zwiększenie oferty turystycznej firmy AM Lipiec	5AM Lipiec	8 000 000 zł	Działanie 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020

7. Zgodność ze strategicznymi dokumentami dotyczącymi rozwoju planowanego obszaru

Niniejszy dokument identyfikuje potencjały endogeniczne Miasta Sandomierza a następnie działania, które przyczynią się do ich pełnego wykorzystania. Plan działań realizuje wizję Miasta Sandomierza, która wpisuje się w dokumenty zarówno na poziomie krajowym, regionalnym jak i lokalnym. Plan Działań jest komplementarny z innymi działaniami oraz dokumentami m.in. ze Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020. Zgodność i komplementarność z innymi działaniami i dokumentami pozwolą na większą efektywność i skuteczność realizowanych przedsięwzięcia. Zestawienie dokumentów i wyszczególnienie ich założeń powiązanych z Planem Działań przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 5 Dokumenty strategiczne powiązane z Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierz

Dokument	Zgodność z zapisami
Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020	<p>Plan działań zakłada realizację projektów polegających m.in. na rozbudowie obiektów turystycznych oraz wprowadzenie nowych produktów turystycznych. Wpłynie to m.in. na rozwój turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego. Działania ujęte w Planie działań przyczyni się do realizacji Misji i Wizji Województwa Świętokrzyskiego</p> <p>Wizja: Świętokrzyskie – region zasobny w kapitał i gotowy na wyzwania. Misja: pragmatyczne dążenie do najpełniejszego i innowacyjnego wykorzystania przewag i szans, odwrócenia niekorzystnych tendencji demograficznych oraz podniesienia jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o stan środowiska. Cel strategiczny 2 Koncentracja na kluczowych gałęziach i branżach dla rozwoju gospodarczego Regionu. 2.3 Ekologiczna żywność, czyli zaspokajanie rosnącego popytu na tradycję 2.4 Pakietyzacja i komercjalizacja produktu turystycznego, czyli rynkowa gra zespołowa Realizacja powyższego celu winna obejmować m.in.</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozbudowę i modernizację infrastruktury turystycznej oraz wzmacnianie potencjału turystycznego regionu; • dalszy rozwój turystyki wydatnie wykorzystującej bogate dziedzictwo kulturowe regionu (m.in. turystyki kulturowej, edukacyjnej, geologicznej, rodzinnej, sportowej, wypoczynkowej, alternatywnej tzw. „zielonej turystyki”)
Strategia Badań i innowacyjności (RIS3). Od absorpcji do rezultatów – jak pobudzić potencjał województwa świętokrzyskiego 2014–2020+	<p>Jedną z głównych inteligentnych specjalizacji jest turystyka prozdrowotna. Obszary związane ze zdrową żywnością i turystyką prozdrowotną mają mniejszy wpływ na obecną sytuację gospodarczą świętokrzyskiego, ale cechują się dużym potencjałem, który dzięki „inteligentnemu” wsparciu pozwoli rozwijać się im szybciej.</p> <p>W Planie Działań ujęte są zadania związane z rozwojem turystyki zdrowotnej i prozdrowotnej na terenie Miasta Sandomierza.</p>

<p>Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2015-2020</p>	<p>WIZJA ROZWOJU TURYSTYKI</p> <p>W latach 2015-2020 województwo świętokrzyskie umocni swoją markę i wizerunek regionu turystycznie atrakcyjnego i powszechnie rozpoznawalnego dzięki skomercjalizowanym produktom turystycznym silnie osadzonym w potencjale naturalnym i kulturowym, zintegrowanej i innowacyjnej promocji, doskonałej wielowymiarowej dostępności, dużym inwestycjom o strategicznym znaczeniu („mega atrakcje”) oraz efektywnej, wielopoziomowej współpracy interesariuszy rynku.</p> <p>Swoją przewagę konkurencyjną na turystycznej mapie Polski i Europy buduje na pozytywnych skojarzeniach, gościnności i otwartości, różnorodnej ofercie, wysokiej jakości usługach i produktach, profesjonalnych kadrach oraz poczuciu dumy i zadowoleniu mieszkańców, będących ambasadorami regionu. ŚWIĘTOKRZYSKIE WYRÓŻNIA WYSOKI STOPIEŃ INTERAKTYWNOŚCI OFERTY, KTÓRA POZWALA KAŻDEMU DOŚWIADCZYĆ WŁASNYCH EMOCJI I DOZNAŃ ORAZ WSPÓŁTWORZYĆ JEJ OSTATECZNĄ POSTAĆ. Szeroką gamą możliwości spędzania czasu region „czaruje” i „kusi” zarówno turystów krajowych, jak i zagranicznych, będąc województwem pierwszego wyboru przede wszystkim dla mieszkańców województw ościennych.</p> <p>W roku 2020 województwo jest postrzegane jako region turystycznego sukcesu w pełni dyskontujący gospodarcze i społeczne korzyści płynące z rozwoju turystyki dzięki wykorzystaniu potencjału zrealizowanych projektów turystycznych i okołoturystycznych. Dzięki temu branża turystyczna jest branżą pierwszego wyboru o wysokim prestiżu społecznym, a praca w turystyce gwarantuje satysfakcję, atrakcyjną ścieżkę kariery oraz wysoką jakość życia. Kluczem do sukcesu jest sprawnie funkcjonujący system przepływu informacji oraz współpraca partnerów, świadomych zarówno znaczenia turystyki w gospodarce regionu, jak i własnego miejsca i roli w jej rozwoju.</p> <p>SKOMERCJALIZOWANA OFERTA TURYSTYCZNA REGIONU</p> <p><u>Cel operacyjny 2 Rozwój nowych produktów turystycznych</u></p> <p>Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierz zakłada m.in. wdrożenie 20 nowych produktów turystycznych na terenie Miasta.</p>
--	--

Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza	<p>WIZJA Miasto urokliwe, z bogactwem zadbanych obiektów historycznych, z nowoczesną infrastrukturą przyjazną osobom niepełnosprawnym, czyste, bezpieczne i wygodne do życia dla mieszkańców i przybyszów. Obfitujące w pyszne produkty z okolicznych sadów, ogrodów i winnic, które można nabyć na lokalnym rynku. Ważne centrum wydarzeń związanych ze sztuką i kultywowaniem tradycji mieszczańskich. Miejsce przyciągające młodych ludzi, rozwijających swoje talenty i czerpiących inspiracje do podejmowania działalności gospodarczej tworzącej miejsca pracy. Mieszkańcom żyje się dostatnio, są przychylni gościom i turystom, są dumni ze swego miasta</p> <p>MISJĄ Miasta Sandomierza jest rozwój pomyślności i dobrobytu mieszkańców w oparciu o spuściznę kulturową i bogate zasoby naturalne oraz popularyzowanie walorów turystycznych i urody miasta - perły w koronie miast królewskich.</p> <p>CEL GŁÓWNY nr 2 Rozwijanie królewskiej oferty turystycznej</p> <p>Projekty ujęte w Planie działań wpłyną m.in. na</p> <ul style="list-style-type: none"> – powstania nowych produktów turystycznych – minimum 15 produktów, – powstawania nowych miejsc pracy – minimum 20 miejsc pracy powstałych bezpośrednio w wyniku realizacji projektów, – powstanie ok 80 miejsc pracy pośrednio w wyniku realizacji projektów, – pełniejszego wykorzystania zasobów endogenicznych Miasta Sandomierz, m.in. poprzez rozwój turystyki kulturowej, edukacyjnej, aktywnej, – wzrostu konkurencyjności oferty turystyczno-rekreacyjnej Miasta Sandomierz, – rozwinięcia oferty turystycznej dla turystów kilkudniowych, – zapewnienie pełnej całorocznej oferty turystycznej <p>Założenia te są w pełni zgodnie z misją i wizją ujętą w strategii</p>
--------------------------------------	--

8. Monitoring i ewaluacja Planu Działań

Prowadzenie stałego monitoringu jest konieczne dla śledzenia postępów we wdrażaniu Planu Działań i osiąganiu założonych celów. Monitoring Planu dotyczy będzie przede wszystkim kontroli realizacji zadań inwestycyjnych oraz planowanych wskaźników produktów i rezultatów. Monitoring ma służyć:

- ocenie postępu realizacji konkretnych projektów inwestycyjnych,
- weryfikacji zgodności osiąganych produktów, rezultatów i osiągnięć z założeniami,
- ocenie efektywności wykorzystaniu posiadanych środków pieniężnych,
- wczesnej diagnozie trudności mogących mieć wpływ na realizowane inwestycje zwłaszcza terminowość ich zakończenia.

Podstawę systemu monitoringu i ewaluacji realizacji niniejszego planu stanowi zbiór wskaźników, na który składają się:

- wskaźniki produktu – odnoszą się do rzeczowych efektów działalności. Są to efekty, które osiągamy bezpośrednio na skutek wydatkowania środków. Liczone są w jednostkach materialnych, np. ilość nowych produktów turystycznych, liczba wspartych obiektów turystycznych i rekreacyjnych, długość utworzonych szlaków turystycznych
- wskaźniki rezultatu – odpowiadają bezpośrednim i natychmiastowym efektom wynikającym z wdrożenia planu/projektu. Są logicznie powiązane ze wskaźnikami produktu. Dostarczają informacji o zmianach, jakie nastąpiły w wyniku realizacji projektu.

Procedura ewaluacji

Ewaluacja ma na celu poprawę, jakości, skuteczności i spójności realizacji Planu Działań w odniesieniu do konkretnych problemów z jednoczesnym uwzględnieniem wizji i właściwego prawodawstwa lokalnego, krajowego i wspólnotowego dotyczącego m.in. oddziaływania na środowisko naturalne projektów zapisanych do realizacji w Planie. Rada Miasta oceniając realizację Planu będzie brała pod uwagę następujących 5 kryteriów:

- skuteczność – kryterium, które pozwala sprecyzować, do jakiego stopnia cele przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie Planu zostały osiągnięte,
- efektywność – kryterium, które pozwala ocenić poziom „ekonomiczności” Planu,
- użyteczność – kryterium pozwalające ocenić, do jakiego stopnia oddziaływanie Planu odpowiada potrzebom grupy docelowej,
- trafność – kryterium pozwalające ocenić, do jakiego stopnia cele Planu odpowiadają potrzebom i priorytetem wskazanym w odniesieniu do obszaru objętego dokumentem,
- trwałość – kryterium pozwalające ocenić na ile można się spodziewać, że pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem Planu będą trwać po jego zakończeniu.

Kluczowe znaczenie dla oceny podejmowanych działań ma ich monitoring. Funkcję instytucji monitorującej wdrażania Planu będzie pełnić Rada Miasta. Co najmniej raz w roku analizowane będą postępy w realizacji Planu. Rada będzie mieć za zadanie:

- akceptację sprawozdań z realizacji Planu, w szczególności osiągnięcia zakładanych rezultatów,
- analizowanie i zatwierdzanie wniosków o zmianę treści Planu,
- aktualizację Planu.

Wskaźniki które będą monitorowane w ramach wdrażania dokumentu.

Tabela 6 Wskaźniki rezultatu

L.p.	Wskaźniki rezultatu	Jednostka miary	Wartość docelowa
1.	Wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa)	EPC	6
2.	Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach	EPC	38
3.	Liczba nowo utworzonych miejsc pracy - pozostałe formy	EPC	10

Tabela 7 Wskaźniki produktu

L.p.	Wskaźniki produktu	Jednostka miary	Wartość docelowa
1.	Liczba wspartych obiektów turystycznych i rekreacyjnych	Szt.	5
2.	Długość utworzonych szlaków turystycznych	km	10
3.	Liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych	szt.	1
4.	Długość wspartej infrastruktury rowerowej	km	1,45
5.	Długość utworzonych szlaków turystycznych	km	11,45

9. Podsumowanie

Podstawą rozwoju obszaru objętego dokumentem jest posiadany potencjał endogeniczny. Wśród największych potencjałów Miasta Sandomierza należy wymienić:

Potencjał kulturowy:

- Cenne zabytki znajdujące się na terenie Miasta.

Potencjały przyrodnicze Miasta Sandomierz to przede wszystkim:

- Obszary NATURA 2000.
  - Góry Pieprzowe PLH260022
  - Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049
- Rzeka Wisła.
- Użytki ekologiczne, pomniki przyrody.
- Turystyka krajoznawcza, szlaki edukacyjne.
- Ścieżki rowerowe, piesze.

Realizacja projektów ujętych w dokumencie przyczyni się do rozwoju społeczno - gospodarczego obszaru, w szczególności poprzez rozwój funkcji turystycznej Sandomierza. Planowane przedsięwzięcia wpływają pozytywnie na wzrost zatrudnienia i przedsiębiorczość. W wyniku wdrożenia Planu Działań wprowadzone zostaną nowe produkty turystyczne co wpłynie m.in. na przedłużenie sezonu turystycznego oraz zatrzymanie turystów w Sandomierzu na dłużej. Realizacja założeń dokumentu wpłynie bezpośrednio na utworzenie **44 nowych** stałych miejsc pracy.

Zakłada się również iż w wyniku realizacji inwestycji ujętych w dokumencie powstaną nowe miejsca pracy w przedsiębiorstwach działających na terenie miasta w branży turystycznej i okołoturystycznej. Zakłada się iż pośrednio w wyniku wdrożenia Planu działań powstanie ok 200 stałych miejsc pracy. To co istotne dokument zawiera działania realizowane zarówno przez samorząd jak i podmioty prywatne. Wszystkie projekty ujęte w dokumencie bazują na potencjałach endogenicznych miasta i realizują misję jaka została wyznaczona w dokumentach strategicznych Miasta tworzonych w ostatnim czasie.

„Misją miasta Sandomierza jest rozwój pomyślności i dobrobytu mieszkańców w oparciu o spuściznę kulturową i bogate zasoby naturalne oraz popularyzowanie walorów turystycznych i urody miasta - perły w koronie miast królewskich”

Sandomierz - miasto dziedzictwa, historii i relaksu - wykorzystuje swoje potencjały (łagodny klimat dzięki położeniu w Kotlinie Sandomierskiej, najwięcej słonecznych dni w regionie; posiadanie na swoim terenie Wisły – dawniej szlak handlowy; Gór Pieprzowych słynących z róż; przewagi na terenie miasta zieleni, liczne zabytki).

Spis tabel

Tabela 1 Produkty turystyczne regionu.....	4
Tabela 2: Zmiany wskaźnika obciążenia demograficznego w latach 2011-2015	8
Tabela 3: Liczba bezrobotnych w Mieście Sandomierz w podziale na płeć na tle powiatu sandomierskiego i województwa świętokrzyskiego w latach 2010-2014.....	10
Tabela 4 Źródła finansowania działań w ramach Planu Działań.....	55
Tabela 5 Dokumenty strategiczne powiązane z Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierz	56
Tabela 6 Wskaźniki rezultatu.....	60
Tabela 7 Wskaźniki produktu	60

Spis zdjęć

Zdjęcie 1 Sandomierz z lotu ptaka w międzywojniu źródło: Sandomierskie życie w ogrodzie s. 35	6
Zdjęcie 2 Sandomierz – Collegium Gostomianum źródło: Sandomierskie życie w ogrodzie s. 35.....	6
Zdjęcie 3 Wnętrze Bazyliki Katedralnej pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny.....	20
Zdjęcie 4 Bazylika Katedralna pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny	21
Zdjęcie 5 Ratusz w Sandomierzu	21
Zdjęcie 6 Ratusz w Sandomierzu	22
Zdjęcie 7 Kamienica Olesińskich.....	22
Zdjęcie 8 Brama Opatowska	23
Zdjęcie 9 Furta Dominikańska (Ucho Igiełne)	24
Zdjęcie 10 Zamek Królewski w Sandomierzu	25
Zdjęcie 11 Zamek Królewski w Sandomierzu	25
Zdjęcie 12 Collegium Gostomianum w Sandomierzu.....	26
Zdjęcie 13 Kościół św. Pawła	26
Zdjęcie 14 Róże w Górach Pieprzowych	28
Zdjęcie 15 Góry Pieprzowe - łupki kambryjskie Fot.: Waldemar Ciamaga.....	29
Zdjęcie 16 Góry Pieprzowe - łupki kambryjskie Fot.: Waldemar Ciamaga.....	29
Zdjęcie 17 Wąwóz Królowej Jadwigi.....	32

Spis wykresów

Wykres 1: Liczba ludności w latach 2010-2015 na terenie Miasta Sandomierza.....	8
Wykres 2 Struktura wiekowa mieszkańców Sandomierza	8
Wykres 3 : Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanej do rejestru REGON.....	9
Wykres 4 Dochody i wydatki na 1 mieszkańca na terenie Sandomierza	9
Wykres 5: liczba rodzin korzystających z Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sandomierzu w roku 2015	10
Wykres 6 Liczba udzielonych noclegów na terenie Miasta Sandomierza (w tys)	12

Spis map

Mapa nr 1 Sandomierz na tle województwa oraz powiatu.....	7
Mapa nr 2 Sandomierski Szlak Jabłkowy	34

Uzasadnienie

Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza jest dokumentem umożliwiającym ubieganie się przez Gminę Sandomierz oraz przedsiębiorstwa działające na jej terenie o środki zewnętrzne pochodzące z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020 w ramach Działania 7.2 Rozwój potencjału endogenicznego, jako element strategii terytorialnej dla określonych obszarów, na realizację projektów związanych z rozwojem turystyki. Dokument ten jest załącznikiem obligatoryjnym wymagany na pierwszym etapie konkursu.

Dokument jest bezpośrednio powiązany ze Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, Strategią Badań i innowacyjności (RIS3). Od absorpcji do rezultatów – jak pobudzić potencjał województwa świętokrzyskiego 2014–2020+, Strategią rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2015-2020 oraz Strategią Rozwoju Miasta Sandomierza. Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierza jest dokumentem określającym kierunki działań, które należy podjąć celu rozwoju obszaru objętego przedmiotowym Planem jaki i jego najbliższego otoczenia. Podstawą jest posiadany potencjał endogeniczny wynikający z uwarunkowań oraz zasobów przestrzennych i kulturowych oraz przyrodniczych. Realizacja działań ujętych w dokumencie przyczyni się do rozwoju społeczno - gospodarczego obszaru, w szczególności poprzez rozwój funkcji turystycznej. Planowane przedsięwzięcia wpływają pozytywnie na wzrost zatrudnienia i przedsiębiorczość. W wyniku wdrożenia Planu Działania wprowadzone zostaną nowe produkty turystyczne co wpłynie m. in. na przedłużenie sezonu turystycznego oraz zatrzymanie turystów w Sandomierzu na dłużej. Plan działań w zakresie wykorzystania potencjałów endogenicznych Miasta Sandomierz realizuje założenia jakie zostały wskazane w dokumentach strategicznych Miasta tworzonych w ostatnim czasie. Plan działań wpisuje się w misję jaka została nakreślona podczas tworzenia Strategii Rozwoju Miasta Sandomierza. „Misją miasta Sandomierza jest rozwój pomyślności i dobrobytu mieszkańców w oparciu o spuściznę kulturową i bogate zasoby naturalne oraz popularyzowanie walorów turystycznych i urody miasta - perły w koronie miast królewskich”.

Przyjęcie niniejszej uchwały jest zasadne.